

บทที่ 4

สภาพทางกายภาพชีวภาพ พัฒนาการของชุมชนป่าเมี่ยง และการผลิต การตลาดของเมี่ยง

เนื้อหาในบทนี้ประกอบด้วยลักษณะทางกายภาพและความหลากหลายทางชีวภาพของป่าเมี่ยง ความเป็นมาของกลุ่มคนที่ปลูกเมี่ยง ตลอดจนพัฒนาการของชุมชนป่าเมี่ยงในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย สภาพทั่วไปของชุมชนป่าเมี่ยงศึกษาทั้ง 4 แห่ง และกระบวนการผลิต ผลผลิตและการตลาดของเมี่ยง ซึ่งมีรายละเอียดในแต่ละส่วน ดังนี้

4.1 ลักษณะทางกายภาพและความหลากหลายทางชีวภาพของป่าเมี่ยง

'ป่าเมี่ยง' (Jungle tea) หรือ 'สวนเมี่ยง' (Tea garden) สำหรับในความหมายของชาวสวนเมี่ยงหรือคนท้องถิ่นในภาคเหนือ 'ป่าเมี่ยง' และ 'สวนเมี่ยง' มีความหมายเดียวกัน ทั้งนี้เพราะว่าเป็นพื้นที่สวนที่มีลักษณะเป็นป่า กล่าวคือ ต้นไม้ที่ขึ้นไม่เป็นระเบียบเป็นแถวเป็นแนว มีลักษณะคล้ายป่า แต่เนื่องจากการมีต้นชา หรือ ต้นเมี่ยง และในพื้นที่ของเกษตรกรแต่ละครอบครัวมีขนาดเล็ก ทำให้มีความรู้สึกว่าเป็นการทำสวน แต่เนื่องจากสวนเหล่านี้ต่อกันเป็นผืนใหญ่ ไม่มีรั้วกั้นเหมือนการทำสวนทั่วไป ทำให้มีสภาพเป็นการปลูกพืชพื้นที่ผืนใหญ่ หรือ 'plantation' ดังนั้นจึงเรียกกันทั่วไปว่า ป่าเมี่ยง หรือสวนเมี่ยง แต่ส่วนใหญ่แล้วนิยมเรียกกันว่า 'ป่าเมี่ยง' มากกว่า (พรชัย, 2545)

ในงานศึกษาของ C.R. Harler (1964) กล่าวว่า ชนิดของชาที่ปลูกในภาคเหนือของประเทศไทย ลาว เวียดนาม และแคว้นอัสสัมของอินเดีย เป็นชาชนิดเดียวกันกับที่ปลูกในรัฐฉานของพม่า โดยพิจารณาจากลักษณะใบ ชาชนิดดังกล่าวอยู่ในสายพันธุ์อัสสัม ซึ่งอาจผสมมาจากพันธุ์จีนกับชาชนิดลูไซ (Lushai) ของอินเดีย แต่ต้นที่นำมาปลูกนั้นมาจากอินเดียโดยตรงหรือพม่าไม่มีใครทราบ และจากรายงานการสำรวจการปลูกชาในประเทศไทยของ P.D.J. Campbell ที่ทำไว้ในปี พ.ศ. 2506 ก็ไม่ได้ระบุแน่ชัดว่าต้นชาที่ปลูกในภาคเหนือของประเทศไทยมาจากแหล่งใด เพียงแต่กล่าวว่าเป็นชาพันธุ์อัสสัมที่ปลูกกันทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย พม่า ศรีลังกา มาเลเซียและแอฟริกา

แหล่งกำเนิดชาตามธรรมชาติกระจายตามแถบภูเขาทางภาคเหนือตอนบนที่สำคัญ คือแถบอำเภอดอยสะเก็ด แม่ริม แม่แตง สะเมิง เชียงดาว ฝาง พร้าว และกิ่งอำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ ในเขตจังหวัดเชียงราย ได้แก่ แถบอำเภอเมือง แม่จัน แม่สรวย เวียงป่าเป้า เทิง และป่าแดด จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีแถบอำเภอเมือง ขุนยวม ปาย และกิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดน่านมีแถบอำเภอเมือง และปัว จังหวัดแพร่มีแถบอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีแถบอำเภอเมืองปาน และจังหวัดตาก มีแถบอำเภอเมือง (นิตยา, 2540)

ต้นเมี่ยงที่ขึ้นทั่วไปในป่าบนภูเขาในภาคเหนือ แม้แต่ในพื้นที่ซึ่งไม่มีการเกษตรกรรม (Keen, 1978) เป็นต้นขนาดเล็ก สูงประมาณ 5 เมตร Weatherstone (1992) อธิบายว่าชาดั้งเดิมในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสูงประมาณ 12-15 เมตร จากการสำรวจของ Preechapanya (1996) พบว่าต้นชาธรรมชาติที่สันเขาบริเวณบ้านแม่ดอนหลวง มีขนาดใหญ่สูงมากกว่า 15 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางที่ระดับอกประมาณ 60 เซนติเมตร เป็นพันธุ์ชาที่เหมาะสมในสภาพร่มเงา Harler (1964) อ้างใน พรชัย (2545) อธิบายว่าลักษณะอากาศที่แห้งสลับชื้น และดินที่เป็นกรดเล็กน้อย บนภูเขาในภาคเหนือของประเทศไทยตั้งแต่ 900 - 1,400 เมตรจากระดับน้ำทะเล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าดิบเขา เหมาะแก่การเจริญเติบโตของชาเป็นอย่างยิ่ง

พื้นที่สวนเมี่ยงเป็นสวนป่าธรรมชาติที่มีต้นเมี่ยงขึ้นอยู่อย่างกระจัดกระจายผสมกับไม้ป่าอื่นๆที่มีอยู่ทั่วไปตามธรรมชาติ ซึ่งต้นเมี่ยงหรือต้นชาถือได้ว่าเป็นไม้ป่าชนิดหนึ่งที่สามารถเจริญเติบโตได้ดีที่สุดในสภาพอากาศที่หนาวเย็นของเขตพื้นที่ป่าบริเวณต้นน้ำลำธาร ในป่าเมี่ยงมิใช่มีแต่ต้นชากับไม้ป่าเท่านั้น แต่ยังมีพืชและสัตว์อื่นอีกมาก จากการศึกษารายละเอียดโดยการสุ่มสำรวจพื้นที่ป่าเมี่ยงทั้ง 4 พื้นที่ พื้นที่ละ 3 แปลง ขนาดแปลงละ 40 ตารางเมตร โดยให้กระจายตัวในพื้นที่ส่วนต่างๆของป่าเมี่ยงในแต่ละแห่ง พบว่าป่าเมี่ยงประกอบด้วยความหลากหลายทางชีวภาพมากมาย โดยเฉพาะพืชที่เป็นประโยชน์ต่อการครองชีพจำนวนมาก รวมทั้งพืชอาหารที่ขึ้นเอง และชาวสวนเมี่ยงปลูกเพื่อใช้เป็นอาหารในครัวเรือนไว้หลังบ้าน ไม้ใหญ่ที่เกษตรกรปลูกเอง และปล่อยให้ขึ้นทั้งที่เป็นร่มเงาต้นชา และไม้พื้นสำหรับนั่งไ้บเมี่ยง หรือไว้ใช้ในการสร้างบ้านและเครื่องเรือน พืชที่ใช้เป็นยาสมุนไพร เช่นเดียวกับที่ Preechapanya (1996) เดินสำรวจตามการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ป่าเมี่ยง ลุ่มน้ำแม่ดอนหลวง อำเภอค้อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และวิจารณ์ว่าระบบวนเกษตรแบบป่าเมี่ยงเป็นระบบที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมาก ป่าเมี่ยงเป็นแหล่งของความหลากหลายของพืชควบคู่ไปกับการผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงชีพ ตลอดจนสังคมพืชโดยรวมที่เกษตรกรจัดการ และดูแลไว้เพื่อการควบคุมสมดุลของระบบนิเวศลุ่มน้ำ

ลักษณะของป่าเมี่ยงเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจากการร่วงหล่นของเมล็ดพันธุ์และกระจายอย่างไม่เป็นระเบียบ เมื่อมีการเข้ามาทำสวนเมี่ยงก็มีการแผ้วถางป่ารอบๆต้นเมี่ยงออกเป็นบางส่วนและยังคงต้นไม้วางส่วนเพื่อเป็นร่มเงาให้แก่ต้นเมี่ยงเพราะการเจริญเติบโตของต้นเมี่ยงเริ่มแรกต้องการร่มเงาจากต้นไม้อื่นอย่างมาก ส่วนใหญ่เจ้าของสวนเมี่ยงจะไม่ค่อยล้มต้นไม้วางสวนเมี่ยงเพราะต้นไม้วางล้มทับทำลายต้นเมี่ยงเกิดความเสียหาย แต่ถ้าต้นไม้วางสวนเมี่ยงก็จะถูกตัดลงนำมาทำเป็นฟืนหนึ่งเมี่ยงได้ แต่ชาวสวนเมี่ยงบางรายเลือกที่จะตัดเพียงกิ่งก้านของต้นไม้วางมาทำฟืนแทนการตัดฟืนทั้งต้น ไม้ที่ตัดมาทำฟืนหนึ่งเมี่ยงส่วนใหญ่นิยมใช้ไม้ก่อกวนชนิดต่างๆ เพราะเป็นไม้ที่มีเสี้ยนตรง ง่ายต่อการผ่าเป็นซีกๆ และติดไฟได้ดีกว่าไม้ชนิดอื่น

ต้นเมี่ยงที่ปลูกเสริมจะปลูกใกล้กับต้นไม้ใหญ่หรือบริเวณที่ได้รับเงาของต้นไม้ใหญ่ เพื่อช่วยลดความรุนแรงของแสงแดด การปลูกต้นเมี่ยงจะไม่มีระยะห่างระหว่างต้นที่แน่นอนขึ้นกับต้นไม้ป่า และมีการปลูกพืชชนิดอื่นผสมผสานกันไป ไม่มีการใช้ปุ๋ย การฉีดพ่นยากำจัดศัตรูพืช ในการกำจัดวัชพืชจะใช้การแผ้วถางโดยใช้เครื่องจักรหรือแรงงานคน และสวนเมี่ยงบางแห่งจะมีการเลี้ยงวัว ควายให้แทะเล็มหญ้าหรือวัชพืชอื่นๆ วัวจะถูกปล่อยให้เดินได้อิสระแม้แต่ในสวนของผู้อื่น และป้าธรรมชาติ Cattillo (1990) อธิบายว่า การเลี้ยงวัว ควายในป่าเมี่ยง ทำให้ระบบการหมุนเวียนของธาตุอาหารดีขึ้น ต้นเมี่ยงเจริญเติบโตได้ดี โดยที่สัตว์ไม่กินใบเมี่ยงเพราะมีรสฝาด พรชัย (2544) อธิบายเพิ่มเติมว่าการกินหญ้าและไม้พุ่มในป่าในฤดูฝนช่วยลดปริมาณมวลชีวภาพ เมื่อถึงช่วงฤดูแล้งปริมาณมวลชีวภาพแห่งนี้ลดลง หากเกิดไฟไหม้ทำให้ความรุนแรงของไฟป่าลดลง และมูลวัวทำให้ใบไม้ที่ร่วงบนพื้นย่อยสลายเร็วขึ้น นอกจากนั้นการกินและเคี้ยวผลไม้มาก่อน ทำให้เมล็ดไม้ป่ามีโอกาสงอกเป็นกล้าไม้ได้ง่ายและยังเป็นการช่วยกระจายกล้าไม้ในขณะที่เดินไปยังที่ต่างๆ ด้วย อย่างไรก็ตามหลังจากที่มีการส่งเสริมการปลูกกาแฟและไม้ผลอื่นในพื้นที่สวนเมี่ยง เจ้าของสวนเมี่ยงบางรายจะห้ามไม่ให้วัวที่เคี้ยวปล่อยอิสระ เข้าไปในบริเวณสวนเมี่ยงของตน เนื่องจากวัว ควายจะกินใบพืชเหล่านั้น เพื่อลดความขัดแย้ง คนที่เลี้ยงวัว ควาย จึงต้องงดเลี้ยงหรือนำไปปล่อยในบริเวณป่าเมี่ยงที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์หรือป้าธรรมชาติที่อยู่ห่างออกไป ด้วยเงื่อนไขดังกล่าวเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้แนวโน้มการเลี้ยงวัว ควายในบางหมู่บ้านลดลง รวมถึงหมู่บ้านทั้ง 4 แห่งที่ศึกษาในครั้งนี้ พรชัย (2545) อ้างว่าในหมู่บ้านที่ไม่มีการเลี้ยงสัตว์ เมื่อเกิดไฟป่าจะมีความรุนแรงและความถี่มากขึ้น ต้นไม้ก็ไม่ค่อยเจริญเติบโตเพราะมีวัชพืชมากและไม่มีมูลสัตว์

กรณีของป่าเมี่ยงทั้ง 4 ชุมชนที่ศึกษาที่ตั้งอยู่ในระดับความสูงระหว่าง 800-1700 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลนั้น ประเภทของป่าที่พบในพื้นที่หมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นป่าดิบเขา(Hill Evergreen Forest) โดยในระดับความสูงตั้งแต่ 1400 เมตรขึ้นไป จะเป็นป่าดิบเขาระดับสูง เมื่อระดับความสูงเพิ่มขึ้นป่าจะมีหมอกละอองไอน้ำจากเมฆปกคลุมต้นไม้ จะมีมอสจับเกาะมากขึ้น ไม้ชั้นบนจะสูงเฉลี่ยประมาณ 35 เมตร จะมีไม้ตระกูลก่อมากขึ้น เช่น ก่อเดือย ก่อदान ก่อหมี่ ก่อกั้น ส่วนป่าดิบเขาในระดับความสูงต่ำกว่า 1400 เมตร จะเป็นป่าดิบเขาระดับต่ำ จะพบไม้ตระกูลโอ๊กและไม้ก่อต่างๆ นอกจากนี้ยังพบไม้จำพวกจำปาป่า อบเชย ก่ายาน เหมือดต่างๆ ไม้ตระกูลชา เมี่ยง และไม้สนเขาขึ้นปะปนบ้าง ส่วนไม้พื้นล่างที่พบได้แก่พวกเฟิร์น กล้ายไม้ดินและมอสต่างๆ (ยศ, 2542) ในพื้นที่ป่าเหล่านี้จะมีต้นชาหรือต้นเมี่ยงขึ้นอยู่ทั่วไปในระดับความสูงไม่เกิน 1300 เมตร

จากการสุ่มสำรวจกระจายทั่วพื้นที่ป่าเมี่ยงทั้ง 4 ชุมชน พบว่าในพื้นที่ที่ต่างกัน เช่น ป่าเมี่ยงที่อยู่ติดหรือใกล้กับบ้านพักอาศัย บริเวณใกล้ลำห้วย และป่าเมี่ยงที่อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านจะพบชนิดพืชและความหนาแน่นของพืชแต่ละชนิดแตกต่างกัน ดังเช่นกรณีของป่าเมี่ยงที่อยู่ติดหรือใกล้

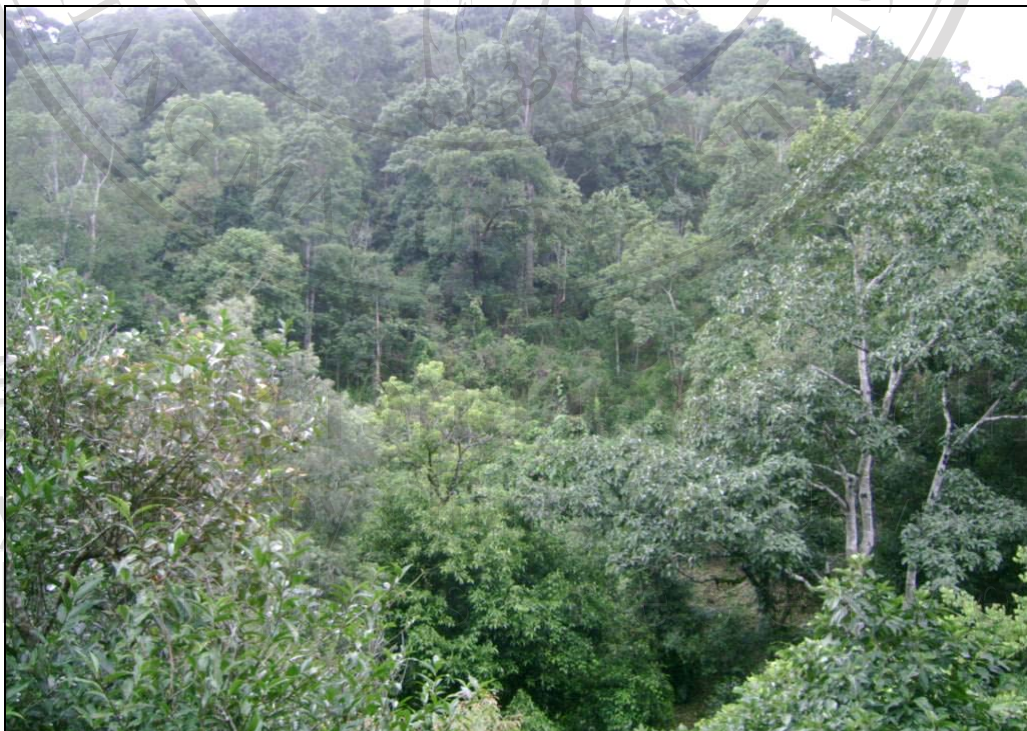
กับบ้านพักอาศัย ชาวสวนเมืองจะปลูกพืชสวนครัวหรือไม้ผลควบคู่ไปกับต้นเมืองด้วย ได้แก่ ชะอม มะนาว มะกรูด ส้มโอ ลำไย ลิ้นจี่ มะม่วง เป็นต้น นอกเหนือจากการปลูกไว้ที่สวนครัวหลังบ้าน ส่วนป่าเมืองบริเวณใกล้ลำห้วยจะพบพืชจำพวกบอน ว่าน กัลยป่า มากกว่าบริเวณอื่น และยังพบอีกว่าป่าเมืองแม่กำปอง และป่าเมืองขุนลาว ซึ่งอยู่ในแนวเทือกเขาผีปันน้ำตะวันตก ไม่พบต้นมะแขว่น ซึ่งเป็นพืชที่สร้างรายได้เสริมที่สำคัญอันหนึ่งของชาวป่าเมืองป่าแม่และปางมะกาลัยที่ตั้งอยู่ในแนวเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออก จากการสัมภาษณ์ชาวป่าเมืองแม่กำปองและขุนลาว กล่าวว่าเคยนำมาปลูกแต่ไม่ได้ผล ต้นมะแขว่นไม่เจริญเติบโตได้ดีเหมือนที่ปลูกทางป่าเมืองป่าแม่ อาจด้วยความต่างของลักษณะดิน ความสูงของพื้นที่และสภาพภูมิอากาศก็เป็นได้

พืชที่พบในป่าเมืองส่วนใหญ่ชาวบ้านจะนำมาใช้ประโยชน์ต่างกันไป ทั้งใช้เป็นอาหาร เช่น กัลยป่า บอน ผักกูด ผักฮ้วน ไคร้มด มะแฟน มะลิดไม้ หวายไล่ไก่ แคป่า หน่อไม้ไร่ หน่อไม้หก เป็นต้น ไม้สร้างบ้าน ทำรั้ว เช่น ไม้ก่อ ไม้ซ้อเลียน ไม้ทะโล้ ยมป่า เหมือด ไม้ฮัก ไม้ซาง เป็นต้น ไม้ที่ใช้ทำฟืนหุงต้ม นึ่งเมืองที่นิยมใช้ได้แก่ ไม้ก่อ ไม้ทะโล้ ตองแข็ง ไม้ซ้อเลียน ไม้หนี่ เป็นต้น พืชสมุนไพร เช่น กฤษณา(ใช้ทำรูปหอม) บำซึก (ผลใช้ทำยาสระผม) หญ้าเมืองววย (ใช้ห้ามเลือด) เป็นต้น ส่วนแมลง สัตว์ป่า ที่นำมาเป็นอาหาร ได้แก่ จิ้งกุ่ง จิล๊อบ แหน่ รังผึ้ง น้ำผึ้ง นกต่างๆ ไก่ฟ้า งูสิง อ้น ลิ่น หมูป่า เป็นต้น นอกจากนี้แทบทุกครัวเรือนจะปลูกผักไว้บริโภค ได้แก่ มะระหวาน ฟักทอง พริกขี้หนู หอม กระเทียม ผักกาด มะเขือเทศ สะระแหน่ ผักไผ่ เป็นต้น(รายละเอียดในภาคผนวก ก)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพ 4.1 ชาวสวนเมืองคำดิ่งเก็บเมืองที่ป่าเมืองขุนลาว

ภาพ 4.2 สภาพทั่วไปของป่าเมืองแม่คำปอง

การใช้ประโยชน์ที่ดินในหมู่บ้านป่าเมี่ยง

หมู่บ้านป่าเมี่ยงที่ตั้งอยู่กระจายล้อมรอบบริเวณเทือกเขาผีปันน้ำ บริเวณรอยต่อระหว่างจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำปาง และแพร่ เป็นเขตกันชนเทือกเขาผีปันน้ำ ทำให้พื้นที่ป่าต้นน้ำบริเวณเทือกเขาดังกล่าวได้รับการปกป้องรักษาเป็นอย่างดี (พรชัย, 2545) ในปัจจุบันบางส่วนกลายเป็นอุทยานที่สำคัญหลายแห่ง เช่น อุทยานแห่งชาติดอยหลวง อุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน อุทยานแห่งชาติขุนแจ และอุทยานแห่งชาติศรีลานนา เป็นต้น เทือกเขาผีปันน้ำยังเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของแม่น้ำหลายสาย เช่น แม่น้ำปิงตอนบนบริเวณที่ผ่านอำเภอเชียงดาว แม่น้ำแม่งัด แม่น้ำแม่งวง แม่น้ำลาวา แม่น้ำอิง แม่น้ำวัง และแม่น้ำยม นอกจากนี้ยังมีหมู่บ้านป่าเมี่ยงบริเวณเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออกในเขตอำเภอแม่แตง แม่ริม เชียงดาว ไชยปราการ และฝาง และมีรายงานว่าพบหมู่บ้านป่าเมี่ยงเกือบทั้งหมดอยู่ในตำแหน่งที่เส้นวงที่ 18 องศาเหนือ แต่อย่างไรก็ตามยังไม่มีมีการสำรวจจำนวนและที่ตั้งที่แน่นอน หากมีการดำเนินการข้อมูลที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อการบริหาร และจัดแนวป่ากันชนป้องกันป่าต้นน้ำลำธาร โดยเฉพาะเป็นประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพบนพื้นที่เทือกเขาผีปันน้ำและเทือกเขาถนนธงชัย และพัฒนาชุมชนป่าเมี่ยง อันจะนำไปสู่สู่ทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตอุทยานแห่งชาติที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ซึ่งจะทำให้การดำเนินการประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น

ในพื้นที่ป่าเมี่ยงที่ศึกษาทั้ง 4 แห่ง พบรูปแบบการใช้ที่ดินหมู่บ้านป่าเมี่ยง ประกอบด้วย 4 รูปแบบ คือ ป่าธรรมชาติ ป่าเมี่ยง สวนหลังบ้าน และที่อยู่อาศัย ป่าธรรมชาติประกอบด้วยป่าไม้ 2 ประเภท คือ ป่าสน และป่าดิบเขา ประชาชนใช้ไม้จากป่าที่อยู่ใกล้หมู่บ้านเพื่อสร้างบ้าน และเครื่องเรือน แต่ทั้งนี้ต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านก่อน โดยสร้างบ้านได้เพียงหลังเดียวต่อครอบครัว ประชาชนที่อยู่ในหมู่บ้านนี้ไม่ได้รับอนุญาตให้ตัดไม้เพื่อการค้า และไม่อนุญาตให้มีการขนไม้เถื่อนผ่านหมู่บ้าน ชาวป่าเมี่ยงขุนลาว แม่คำปอง และป่าแป๋ ได้เลิกการทำไร่ข้าวไปแล้ว หลังจากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติและเขตป่าสงวน และพบว่าชาวสวนเมี่ยงทั้ง 4 แห่งไม่ทำนาค้า ทั้งนี้เพราะไม่ค่อยมีที่ราบที่เหมาะสมในการทำนาค้า อย่างไรก็ตามพบว่าชาวป่าเมี่ยงที่บ้านปางมะกล้วยบางส่วน โดยเฉพาะชนเผ่าปะกาเกอญอบางครัวเรือนยังมีการทำนาค้าในพื้นที่หุบเขาใกล้หมู่บ้าน

4.2. ความเป็นมาของชนกลุ่มที่ปลูกเมี่ยง

ป่าเมี่ยงเป็นระบบวนเกษตรดั้งเดิมที่บรรพบุรุษของคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนเหนือเรียนรู้จากธรรมชาติ และนำมาปฏิบัติมาช้านาน เป็นระบบเพาะปลูกที่ผสมผสานระหว่างป่าไม้ เกษตร และเลี้ยงสัตว์ ที่มุ่งการผลิตอาหาร สิ่งที่เป็นต่อชีวิต และรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม

มากกว่ามุ่งผลิตสินค้า หมูบ้านป่าเมียงเป็นหมู่บ้านเล็กๆที่มีอยู่กระจัดกระจายรอบป่าใหญ่ ผู้คนที่อาศัยในหมู่บ้านเหล่านี้ทำหน้าที่ผู้ปกป้องรักษาผืนป่า เป็นตัวอย่างของคนกับป่าที่อยู่อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ประชาชนเหล่านี้ประกอบอาชีพแบบเศรษฐกิจเลี้ยงตนเอง ควบคู่ไปกับการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ป่าเมียงเป็นแบบอย่างหนึ่งของภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ที่เกี่ยวกับระบบวนเกษตรเพื่อการจัดการลุ่มน้ำขนาดเล็กในเขตภูเขา

เมียงทำมาจากใบชาที่เรียกว่า *Camellia Sinensis* เมียงมีฐานะเป็นผลผลิตที่สำคัญของระบบเกษตรกรรมบนพื้นที่สูงที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน และยังเป็นของบริโภครของคนเมืองที่สำคัญ อันถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมล้านนาที่มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ โดยเผ่าพันธุ์ต่างๆที่สืบสายมาจากเชื้อชาติไทย ได้นำเอาเมียงมาทำเป็นของบริโภคในรูปแบบต่างๆ เช่น ชาวไทยใหญ่ในพม่าทำเลบเพตโซ (Leppet-So) แปลเป็นภาษาไทยว่า เมียงอมไว้บริโภคหรือทำเป็นเมียงย่ำ คือนำเมียงมาย่ำกับเกลือ กากหมู กระทียม น้ำมันงา กุ้งและปลาทอด สำหรับชาวลาวมีการบริโภคเมียงเช่นกัน และใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาต่างๆ (นิตยา, 2540)

ประวัติศาสตร์ของการทำสวนเมียงในภาคเหนือของไทยนั้น อาจจะเป็นพืชป่าพื้นเมืองหรือมีการขนย้ายนำเข้ามาโดยคนจีน คนอังกฤษ หรือพ่อค้าที่เดินทางในเขตลุ่มน้ำโขง สาละวินในยุคก่อนเพราะปัจจุบันประเทศจีนเขตอำเภอซือเหมาและสิบสองปันนาเป็นเขตที่มีเมียงและชามาก ซึ่งในซือเหมามีประวัติศาสตร์ของเมียงและพันธุศาสตร์มากกว่า 1000 ปี¹(อุไรวรรณ, 2537)

ประชาชนที่อาศัยอยู่บนที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทยที่ปลูกเมียง ประกอบไปด้วยคนไทย (Preechapanya, 1996) และชนกลุ่มน้อยพวกออสโตรเอเชียติก (Austro-asiatic) ได้แก่ ขมุ ลัวะ ว้า และ ถิ่น (LeBar, 1967) มีรายละเอียดว่าชุมชนที่อยู่ในภูมิภาคนี้ และรวมถึงทางเหนือของรัฐฉาน (รัฐไทใหญ่) ทางตอนเหนือของประเทศเมียนมาร์ รู้จักใช้ใบชาเพื่อเป็นสมุนไพรและบริโภคในยุคเดียวกับชาวจีนนานกว่าสองศตวรรษ

LeBar (1967) กล่าวว่าระบบการปลูกเมียงเป็นองค์ความรู้ดั้งเดิมของชนกลุ่มออสโตรเอเชียติก โดยเฉพาะชุมชนกลุ่มขมุ ที่เป็นสาขาหนึ่งของชาวขอมโบราณ เคยมีอาณาจักรที่รุ่งเรืองในเขตลุ่มน้ำโขง แต่ Preechapanya (1996) สันนิษฐานว่าเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชนเผ่าไทยที่ตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ตอนเหนือของไทย รัฐฉานในเมียนมาร์ มณฑลยูนนานในจีน และรัฐอัสสัมในอินเดีย ซึ่งชุมชนไทเหล่านี้ต่างเกี่ยวพันกับการปลูกเมียง ผลิตเมียง เพื่อขายเป็นรายได้ ซึ่งชนกลุ่มนี้ยึดเป็นอาชีพหลักอันหนึ่ง

ในทางภาคเหนือตอนบนของไทย Castillo (1990) อ้างว่า กลุ่มคนที่ทำสวนเมียงแต่เดิมเป็นกลุ่มคนขมุ ส่วนคนเมืองจากพื้นราบอพยพขึ้นไปภายหลัง (Keen, 1978) โดยเหตุผลทางเศรษฐกิจ

¹ จากบันทึกการวิจัยภาคสนามในเขตซือเหมา ยูนนาน, อุไรวรรณ ดันกิมยง. เมษายน 2537. เอกสารอัดสำเนา

เพื่อต้องการมีที่ดินทำกิน หรือไปรับจ้างเป็นคณงานเก็บใบเมี่ยง ในช่วงฤดูกลางที่ว่างเว้นจากการทำนา และบางส่วนก็แต่งงานกับคนในหมู่บ้าน (Preechapanya, 1996) เนื่องจากความสัมพันธ์ของชนสองกลุ่มมีมานาน จึงทำให้ชาวป่าเมี่ยงในปัจจุบันเป็นกลุ่มคนที่มีอุปนิสัย และวัฒนธรรมเดียวกัน โดยวัฒนธรรมที่เด่นกว่ากลิ่นวัฒนธรรมเดิม ทำให้ชาวป่าเมี่ยงกลายเป็น 'คนเหนือ' พุทธศาสนาไทยเหนือ (คำเมือง) มีวัฒนธรรมทุกอย่างเหมือนคนเหนือ เรียกพวกตัวเองว่า 'ชาวป่าเมี่ยง' หรือ 'ชาวสวนเมี่ยง' น้อยคนนักสามารถพูดหรือใช้ภาษาเดิมของกลุ่มออสโตรเอเชียติกได้ เช่นการศึกษาของ Preechapanya (1996) ที่หมู่บ้านแม่ต๋อนหลวง บริเวณเทือกเขาผีปันน้ำ เขตท้องที่อำเภอค้อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เมื่อประมาณ 70 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านป่าเมี่ยงดั้งเดิมบางครัวเรือนมีเชื้อสายของขมุ ที่มาจากแขวงบ่อแก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อพยพเพื่อมาบุกเบิกพื้นที่ปลูกข้าวไร่ และเก็บใบชาเมี่ยงจากป่าขายเป็นรายได้ และพัฒนาขึ้นมาเป็นสวนเมี่ยงนานกว่า 150 ปี ได้มีการอพยพของคนไทยจากอำเภอค้อยสะเก็ด และสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ขึ้นไปปะปนแต่งงานกับคนที่อพยพขึ้นไปก่อนจนกลายเป็นคนเมืองทั้งหมู่บ้าน

แต่การศึกษาครั้งนี้ที่ป่าเมี่ยงแม่กำปองและข้ามสันค้อยแป้(แป้)เมืองไปถึงป่าเมี่ยงแจ้ซ้อน จังหวัดลำปาง พบว่าบางครัวเรือนมีเชื้อสายของขมุด้วยเช่นกัน แต่จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน กล่าวว่า คนเมืองขึ้นมาทำสวนเมี่ยงก่อน ส่วนคนขมุมารับจ้างเก็บเมี่ยงในภายหลัง ต่อมาก็แต่งงานกับคนเมือง จึงถูกกลืนกลายทางภาษาและวัฒนธรรมเป็นคนเมือง ขมุบางคนเมื่อรับจ้างแล้ว พอมีเงินเก็บก็ซื้อสวนเมี่ยงต่อจากคนเมือง หรือนบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำสวนเมี่ยงเองต่างหาก เมื่อเทียบกับอายุของหมู่บ้านซึ่งตั้งถิ่นฐานมานานกว่า 100 ปี อาจเป็นไปได้ว่า ขมุ ที่มาเก็บเมี่ยงบางส่วนเป็นคณงานของบริษัทต่างชาติที่ได้รับสัมปทานตัดไม้ในเขตภาคเหนือตอนบนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 หรือในช่วงทศวรรษที่ 2440 เป็นต้นมาจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 การสัมปทานป่าไม้ของบริษัทต่างชาติได้ยุติลงโดยปริยาย ขมุที่เข้ามาทำไม้บางส่วนไม่ได้กลับไปยังประเทศลาว แต่ตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินหรือรับจ้างอยู่ทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย แต่ที่ป่าเมี่ยงขุนลาว ก็พบว่าบางครัวเรือนมีเชื้อสายขมุเช่นเดียวกัน แต่ไม่สามารถบอกได้ว่า คนเมืองหรือขมุที่มาทำสวนเมี่ยงในบริเวณนี้ก่อน

ในระยะแรกของการขึ้นไปตั้งถิ่นฐานจะเป็นการเก็บใบเมี่ยงจากป่า และต่อมาเริ่มมีการปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นสวนโดยการตัดต้นไม้บางส่วน เพื่อให้ต้นเมี่ยงเป็นพุ่มเดี่ยว และเก็บได้สะดวก ต่อมาจึงมีการป้องกันไฟป่า และกำจัดวัชพืช จากนั้นจึงมีการแบ่งดินซากันเพื่อแสดงความเป็นเจ้าของ และแบ่งที่ดินกันออกเป็นสวนเมี่ยง อย่างไรก็ตามการแบ่งสวนกันก็ยังมีขอบเขตไม่แน่นอนชัดเจน ส่วนใหญ่ยึดเอาต้นเมี่ยง ต้นไม้ ลำธาร หรือสันเขาเป็นหลัก การครอบครองให้ความสำคัญกับต้นไม้มากกว่าพื้นที่ดิน ดังที่ Keen (1978) พบว่าการเลี้ยงสัตว์ในสวนเมี่ยง เจ้าของสัตว์ปล่อยสัตว์

พื้นที่ใดก็ได้ หากสัตว์ไม่ทำความเสียหายให้กับต้นไม้ การทำสวนเมี่ยงในเวลาต่อมาเจ้าของสวนปรับปรุงสวนโดยการปลูกเสริม และหาพันธุ์ใหม่ที่ตลาดต้องการมาปลูก โดยเฉพาะการที่นำพันธุ์อัสสัมที่มีใบสีเหลืองหลังจากการนั่งมาปลูกทดแทนพันธุ์กัมพูชา (ชื่อพื้นเมืองคือ เมี่ยงอ้อาม) ที่มีใบสีคล้ำ นอกจากนั้นยังเก็บใบชาเพื่อขายเป็นผลิตภัณฑ์อื่น เช่น ชาจีนคุณภาพต่ำ เก็บเมล็ด หรือเพาะกล้าชาขาย ในบางที่ที่อยู่ใกล้โรงงานผลิตชายุโรป หรือชาจีน ชาสวนเมี่ยงจะหันมาเก็บยอดชาขาย และปรับปรุงสวนเมี่ยง โดยปลูกเสริมให้มีระยะต้นแคบลง อดรมเงาโดยการตัดต้นไม้ ออก ทำชั้นบันไดดินให้น้ำ ปุ๋ย และสารเคมีกำจัดหญ้า ดังที่พบที่สวนชาใกล้โรงงานชาของบริษัทธาระมิงค์ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ผลิตชาฝรั่ง การปลูกชาบนที่สูงส่วนใหญ่ยังเป็นลักษณะดั้งเดิม สวนเมี่ยงยังติดต่อกันเป็นผืนใหญ่ และมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่มากมาย

แหล่งผลิตเมี่ยงทางภาคเหนือที่สำคัญจะกระจายอยู่บริเวณเทือกเขาผีปันน้ำตะวันตกและเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออก ที่ระดับความสูงตั้งแต่ 600 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลขึ้นไป ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำปางและเชียงราย สำหรับในจังหวัดเชียงใหม่เป็นแหล่งผลิตเมี่ยงที่มีชื่อเสียงและมีพื้นที่สวนเมี่ยงจำนวนมากอยู่ที่อำเภอแม่แตง อำเภอคอดยสะเก็ด อำเภอพร้าว อำเภอสะเมิง อำเภอเชียงดาวและอำเภอฝาง พบว่าแหล่งผลิตเมี่ยงฝาดที่มีคุณภาพอยู่ที่อำเภอแม่แตง ส่วนอำเภอคอดยสะเก็ด อำเภอเชียงดาวและอำเภอฝาง เป็นแหล่งผลิตเมี่ยงส้ม(เปรี้ยว) ที่มีชื่อเสียง

ในด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม เมี่ยงเป็นพืชพาณิชย์ที่ปลูกผสมรวมแทรกในสภาพป่าธรรมชาติและป่าคนสภาพทั่วไป หากมองเผินๆจะเห็นเหมือนสภาพป่าที่บสีเขียว ในหลักการทางนิเวศและคุณค่าทางสิ่งแวดล้อม สวนเมี่ยงจึงสร้างรายได้แก่ชาวบ้านและถือกุศลแก่สิ่งแวดล้อมของป่า สวนเมี่ยงจะมีลักษณะที่คงสภาพป่าธรรมชาติไว้อย่างดีเพราะเมี่ยงเป็นพืชที่ต้องการร่มเงา

ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม เมี่ยงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในการบริโภคและการเป็นรากฐานของโครงสร้างการสัมพันธ์ทางสังคมของคนเมืองมาเป็นเวลานานแล้ว คนเมืองในภาคเหนือมักเคี้ยวเมี่ยงหลังรับประทานอาหารหรือเวลาว่าง มีการทำบุญฉลองงานต่างๆ งานเลี้ยง งานปอย มักมีเมี่ยงมาเป็นของต้อนรับ อาจกินพร้อมเกลือหรือถั่ว มะพร้าวหั่นเป็นชิ้น จึง กระทบยอด และเครื่องกินกับหมาก ส่วนหนึ่งในการบริโภคเมี่ยงจะทำให้มีกำลังวังชาขึ้นมา เพราะคุณสมบัติของใบเมี่ยงจะมีสารบางอย่างที่กระตุ้นประสาทเช่นเดียวกับชา จะทำให้รู้สึกไม่คอยหิว นอกจากนั้นการทำสวนเมี่ยงเป็นรูปแบบหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในชุมชนที่สำคัญ คือ ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านที่มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจที่สำคัญระหว่างผู้ผลิต พ่อค้าและผู้บริโภคในพื้นที่ราบ สำหรับผู้ผลิตมีความสัมพันธ์กับแรงงานอย่างมาก เพราะลักษณะของกระบวนการผลิตเมี่ยงต้องการใช้แรงงานจำนวนมาก ในอดีตสวนเมี่ยงเป็นแหล่งของการทำงานแหล่งหนึ่งที่สำคัญในเขตพื้นที่สูงที่ก่อให้เกิดรายได้แก่ผู้ว่างาน

ทั้งในเขตพื้นที่ราบและเขตพื้นที่สูง ชุมชนสวนเมียงเป็นชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่ามาตลอด ตั้งแต่ในยุคแรกของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในเขตพื้นที่ป่า รวมทั้งลักษณะของชุมชนที่สามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

4.3. พัฒนาการของชุมชนป่าเมียงในเขตภาคเหนือตอนบน

เนื้อหาในส่วนนี้จะนำเสนอให้เห็นถึงลักษณะที่สำคัญของชุมชนป่าเมียง ในฐานะที่เป็นชุมชนหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมายาวนานกว่าร้อยปี ในประวัติศาสตร์ของภาคเหนือของประเทศไทยซึ่งมีพัฒนาการในแต่ละช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน โดยอธิบายถึงลักษณะของการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศที่สำคัญของภาคเหนือ รวมทั้งในฐานะที่ชุมชนสวนเมียงเป็นชุมชนหนึ่งในเขตพื้นที่สูงที่มีความสัมพันธ์ร่วมกันกับชุมชนพื้นที่สูง ไก่เลี้ยงและชุมชนในเขตพื้นที่ราบในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันและการแลกเปลี่ยนในเชิงเศรษฐกิจและวัฒนธรรมร่วมกันนับแต่อดีต ตั้งแต่มีการปฏิรูปการเมืองการปกครอง (พ.ศ.2426) จนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งการอธิบายเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2426 -2503 ช่วงที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 – 2529 และ ช่วงที่ 3 ปี พ.ศ.2530 - ปัจจุบัน ตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม เพื่อให้เกิดความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ในช่วงเวลาต่างๆที่มีผลกระทบต่อภาคเหนือซึ่งรวมไปถึงชุมชนป่าเมียง และเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ถึงโครงสร้างของความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนที่มีความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรเพื่อกระบวนการผลิตเมียงร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนที่เหมาะสมและมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมของธรรมชาติ นโยบายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของภาครัฐและสภาวะเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ช่วงที่ 1 ชุมชนป่าเมียงในช่วงของการปฏิรูปการเมืองการปกครองและการขยายตัวของพืชพาณิชย์ (ปี พ.ศ.2426 – 2503)

ตั้งแต่มีการปฏิรูปการเมืองการปกครองตั้งแต่ปี พ.ศ.2426 ที่รัฐบาลกรุงเทพ(สยาม) พยายามเข้ามาปฏิรูปการปกครองและรวมเอาหัวเมืองต่างๆในภาคเหนือเข้าไว้กับส่วนกลาง ในช่วงเริ่มแรกมีการยกเลิกฐานะหัวเมืองประเทศราชและจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล รวมหัวเมืองล้านนาจัดตั้งเป็นมณฑลพายัพ มีการจัดเก็บภาษีในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งการเข้ามาจัดการผลประโยชน์ในธุรกิจป่าไม้ ในด้านตลาดและการผลิตพืชมีการเปลี่ยนแปลงไป ตลาดมีการขยายตัวมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีการสร้างทางรถไฟมาถึงเชียงใหม่ในปี พ.ศ.2464 การปลูกข้าว

เพิ่มขึ้นเพื่อการส่งออก การเข้ามาของกิจการยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียที่บริษัทยาสูบของอังกฤษและอเมริกันมาแนะนำให้ปลูก นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมให้ปลูกพืชพาณิชย์อื่นๆ คือ อ้อย ถั่วลิสง ซึ่งปลูกได้ดีในพื้นที่ดอน รวมทั้งมีการสัมปทานป่าไม้บริเวณพื้นที่ดอน โดยเฉพาะการทำไม้หมอนรถไฟ ทำให้ไม้ขนาดใหญ่ในบริเวณพื้นที่ดอนลดลง รวมทั้งมีลักษณะการใช้ไม้ในกิจการอ้อยและยาสูบอย่างมาก มีการใช้ทรัพยากรป่าไม้เพิ่มขึ้นตามไปด้วย ส่งผลให้มีคนพื้นราบเข้ามาจับจองพื้นที่ดอนมากขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2485 – 2507 (อนันต์ และมิ่งสรรพ, 2534) ลักษณะของการขยายตัวของประชากรเข้ามาตั้งชุมชนในพื้นที่ดอนมากขึ้นนี้ทำให้ราชการได้ให้ความสนใจมากขึ้น และได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะที่ป่าไม้เป็นของรัฐ โดยเริ่มจากการกำหนดพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 เพื่อควบคุมการทำไม้และเก็บหาของป่า รวมทั้งกำหนดค่าภาคหลวงและค่าธรรมเนียมอื่นๆเป็นการหารายได้เข้ารัฐ ซึ่งยังไม่มีวัตถุประสงค์หลักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบโดยตรง ก่อให้เกิดกิจการทำไม้เงินป่าไม้ลดลงอย่างมาก นอกจากนี้ยังมีการเก็บภาษีบำรุงท้องที่² และในปี พ.ศ.2497 ก็มีการใช้พระราชบัญญัติประมวลกฎหมายที่ดินในลักษณะของการแจ้งการครอบครองที่ดินและได้ทำประโยชน์ในที่ดินเพื่อที่จะได้รับเอกสารครอบครองที่ดิน คือ สค.1 กรณีของสวนเมี่ยงที่เจ้าของสวนไปแจ้งพื้นที่ที่ครอบครองให้ทางรัฐทราบก็จะได้รับเอกสารสิทธิ สค.1 เช่นกันแต่หลังจากนั้นไม่ปรากฏว่าสวนเมี่ยงที่เหลือและบุกเบิกใหม่จะได้รับเอกสารสิทธิอีก ในลักษณะของการให้สิทธิในการครอบครองที่ดินในเขตพื้นที่ป่าบริเวณพื้นที่ดอน ก่อให้เกิดชุมชนที่มีลักษณะการขยายพื้นที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งลักษณะการใช้ทรัพยากรป่าไม้และอื่นๆเพิ่มตามไปด้วย .

ขณะที่พื้นที่ดอนมีการเปลี่ยนแปลง ในบริเวณพื้นที่หมู่บ้านท่าเมี่ยงซึ่งอยู่ในบริเวณพื้นที่ดอนก็มีการขยายตัวของชุมชนเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งส่วนหนึ่งเริ่มมีการปรับเปลี่ยนเป็นอุตสาหกรรม เช่น ปี พ.ศ.2480 มีการตั้งโรงขนาดเล็กที่อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และรับซื้อใบชาสดจากชาวบ้านที่ท่าเมี่ยงอยู่แล้วบริเวณป่าเมี่ยงบางส่วนในเขตอำเภอแม่ริม และของตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง ซึ่งรวมถึงพื้นที่ของบ้านป่าแป๋ และบ้านปางมะกกล้วยด้วย แต่ในช่วงแรกมีปัญหาหลายด้าน เช่น ใบชาสดมีคุณภาพต่ำ ปริมาณไม่เพียงพอ ชาวบ้านขาดความรู้ความชำนาญในการเก็บยอดชา เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ.2482 มีการแก้ปัญหของวัดตุคิบโดยเริ่มปลูกสวนชาเป็นของตนเอง มีสวนชาที่ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และขยายออกไปอีกหลายพื้นที่ในตำบลแม่แตง ส่วนทางรัฐบาลก็ได้มีการส่งเสริมและพัฒนาอุตสาหกรรมชาในปี พ.ศ.2483 ในลักษณะของการ

² ในกรณีของชุมชนป่าเมี่ยง แต่ละครัวเรือนเสียภาษีบำรุงท้องที่ให้แก่รัฐ เรียกว่า ภาษีดอกหญ้า โดยผู้ใหญ่บ้าน หรือ กำนันเป็นผู้เก็บรวบรวมแล้วนำส่งให้อำเภอ หรือบางแห่งแต่ละครัวเรือนนำไปเสีย ณ ที่ว่าการอำเภอเอง โดยทางอำเภอจะออกเอกสารให้เพื่อแสดงว่าได้เสียภาษีบำรุงท้องที่แล้ว

สำรวจแหล่งที่ทำการเพาะปลูกและปรับปรุงชาติอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ มีการเลือกพื้นที่ทดลองปลูกชาทั้งที่เป็นชาป่าและชาพันธุ์ (นิตยา, 2540)

ในช่วงนี้จึงมีการเปลี่ยนแปลงของการเพาะปลูกเป็นพืชพาณิชย์มากขึ้น รวมทั้งการขยายการอพยพของคนจากพื้นที่ราบขึ้นสู่พื้นที่ดอนอย่างมาก เช่นเดียวกับชุมชนป่าเมี่ยง จากการบอกเล่าของผู้อาวุโสของชุมชนป่าเมี่ยงทั้ง 4 ชุมชนพบว่า มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนยาวนานกว่า 100 ปี และช่วงที่มีการอพยพจากพื้นที่ราบขึ้นมาทำสวนเมี่ยงมากที่สุดจะอยู่ในช่วง 70 - 80 ปีที่ผ่านมา ลักษณะของการติดต่อกับตลาดจึงมีความสำคัญ ทำให้มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมในพื้นที่ต่างๆ แต่สำหรับพื้นที่สวนเมี่ยงก็ยังมีลักษณะของการพึ่งพาพ่อค้าวัวต่างในการขนส่งเมี่ยงลงมาส่งให้กับพ่อเลี้ยงในพื้นที่ราบจนกระทั่งเส้นทางคมนาคมสะดวกและมีการใช้รถยนต์เข้ามาทดแทนวัวต่างในเวลาต่อมา ในช่วงที่ยังมีการขนส่ง แลกเปลี่ยนสินค้ากับคนพื้นราบด้วยวัวต่างนั้น พ่อค้าจากพื้นราบจะนำข้าวสาร เกลือ หรือสินค้าที่จำเป็นขึ้นไปแลกเมี่ยง แล้วนำเมี่ยงลงมาขายแก่คนพื้นราบ เช่น พ่อค้าวัวต่างที่ขึ้นไปแลกเมี่ยงที่บ้านป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ต่างเมี่ยงลงไปขายถึงจังหวัดลำปาง เมื่อขายเมี่ยงหมดที่จังหวัดลำปางก็จะซื้อเกลือเพื่อนำมาขาย หรือหลายหมู่บ้านบริเวณที่ตั้งอยู่พื้นที่ราบ อำเภอสันกำแพง บ้านเมืองออน บ้านหัวฝาย กิ่งอำเภอแม่ออน ก็นำข้าวสาร อาหารแห้ง ขึ้นไปแลกเมี่ยงกับชุมชนป่าเมี่ยงบ้านแม่กำปองและชุมชนป่าเมี่ยงใกล้เคียง

ช่วงที่ 2 ชุมชนป่าเมี่ยงในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เน้นการพัฒนาชนบท (ปีพ.ศ.2504 – 2529)

ตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเขตภูมิภาครวมทั้งการขยายตัวของการพัฒนาประเทศจากส่วนกลางออกสู่ภูมิภาคตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เริ่มจากฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2508) การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในภาคเหนือภายใต้แผนพัฒนา สามารถรวมเข้ากับระบบเศรษฐกิจทั้งประเทศ มีการก่อสร้างเส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงพื้นที่ในชนบทเข้ากับเมืองต่างๆ และจากภูมิภาคเข้าสู่กรุงเทพฯ การขนส่งโดยรถยนต์เข้ามาหนุนเสริมการขนส่งทางรถไฟ การแลกเปลี่ยนสินค้าและวัตถุดิบอื่นๆกับสินค้าสำเร็จรูปจากส่วนกลางทำได้เร็วและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สำหรับผลผลิตส่วนใหญ่ของภาคเหนือเกือบทั้งหมดเป็นผลผลิตทางการเกษตรและทรัพยากรขั้นต้นส่งไปยังส่วนกลางและเป็นที่ระบายสินค้าจากภาคอุตสาหกรรมจากส่วนกลาง (ปลายอ้อ, 2530) สำหรับเมี่ยงยังคงเป็นพืชท้องถิ่นที่นำมาขายในเขตพื้นที่ใกล้เคียงหรือจังหวัดต่างๆทางภาคเหนือตอนบน ในระหว่างปี พ.ศ.2500 - 2505 ยังมีการวานพ่อค้าวัวต่างปรากฏให้เห็นและหลังจากนั้นก็หายไป ในเขตพื้นที่ป่าเมี่ยงบริเวณเทือกเขาฝิปันน้ำ ที่อยู่ในเขตของจังหวัดเชียงใหม่ และติดต่อไปยังเขตป่าเมี่ยงจังหวัดเชียงราย ซึ่งหมายรวมถึงป่าเมี่ยงแม่กำปอง

และป่าเมี่ยงขุนลาวด้วยนั้น พบว่ามีการใช้วัวต่างบรรทุกเมี่ยงมายังแหล่งรับซื้อเมี่ยงหรือสาบเมี่ยงใหญ่ที่คอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่จนถึงปีพ.ศ.2519 หลังจากถนนสายเชียงใหม่-เชียงรายสร้างเสร็จในปีพ.ศ. 2520 และมีการสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น จึงเปลี่ยนมาใช้รถยนต์ในการบรรทุกเมี่ยงแทน และประมาณปี พ.ศ.2525 วัวต่างก็หมดไป สำหรับพื้นที่บ้านป่าแป๋ บ้านปางมะกล้วย และป่าเมี่ยงในแถบนั้น เริ่มมีรถยนต์ของพ่อค้าเมี่ยงจากพื้นราบขึ้นมารับซื้อเมี่ยงประมาณปี พ.ศ. 2508 เมื่อถนนสายเชียงใหม่-ปาย-แม่ฮ่องสอน สร้างเสร็จในปี พ.ศ.2513 และมีการพัฒนาถนนที่ติดต่อกันภายในหมู่บ้านใกล้เคียง วัวต่างก็ทยอยหายไปจนหมดประมาณเมื่อ 30 ปีที่ผ่านมา

ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เรื่อยมา สภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะลักษณะการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่อยู่บนพื้นที่สูง ความสำคัญของพื้นที่สูงในแง่เศรษฐกิจคือ เป็นพื้นที่ทำการเกษตรกรรมทำไร่ สวนไม้ผล พืชผักเมืองหนาวต่างๆ ซึ่งขยายพื้นที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก ด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เช่น สวนเกษตร รีสอร์ทและทัวร์ป่า อีกด้านหนึ่งของความสำคัญคือ เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร การเห็นประโยชน์ของป่าไม้ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเพราะภาคเหนือมีพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก แต่เมื่อมีการขยายตัวของ การเข้าไปใช้ทรัพยากรอย่างมาก เช่น ในปี พ.ศ. 2516 – 2531 พื้นที่ป่าไม้ลดลงทั้งสิ้น 13.6 ล้านไร่ การสูญเสียเกิดขึ้นสูงสุดช่วงปี พ.ศ. 2516 – 2519 หลังจากนั้นแนวโน้มการสูญเสียเริ่มลดลง และกลับมาขยายตัวอีกครั้งระหว่างปี พ.ศ.2525 – 2528 อันเกิดจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การทำไม้ การขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกพืชพาณิชย์ การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและนโยบายของรัฐ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีความสำคัญต่างกันในแต่ละช่วงเวลา (อานันท์ และมิ่งสรรพ, 2534)

ตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตป่า อำเภอมะแมง จังหวัดเชียงใหม่ คือ ปี พ.ศ.2508 มีการเข้ามาลงทุนของเอกชนในการทำสวนชาฝรั่ง ส่งเสริมให้มีการผลิตมากขึ้นโดยมีการขอสัมปทานสวนชาจากกรมป่าไม้จำนวน 2,000 ไร่ ซึ่งต่างจากการทำสวนเมี่ยงที่ไม่มีการตัดฟันไม้เดิมที่ขึ้นอยู่ในป่า แต่การทำสวนชาฝรั่งจะถางพื้นที่ป่าทั้งหมดออกแล้วปลูกเพียงต้นชาเพียงอย่างเดียวเพื่อให้ได้ผลผลิตยอดชามากที่สุด ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่มีสภาพป่าที่สมบูรณ์และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ลักษณะการทำสวนชาพันธุ์จะต่างจากการทำสวนเมี่ยงดั้งเดิมอย่างมาก ตั้งแต่รูปแบบของสวน ลักษณะการเก็บ กระบวนการผลิตและตลาด

ในปี พ.ศ.2518 มีมติกรม.เกี่ยวกับนโยบายป่าไม้กับการจัดการที่ดิน โดยกำหนดการแก้ไข ปัญหาแหล่งต้นน้ำลำธารถูกทำลายให้สมบูรณ์ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประชากรที่อาศัยอยู่ในแหล่งต้นน้ำลำธารควบคู่กันไป มีการอพยพชาวเขาลงมายังพื้นที่ที่จัดสรรให้

ช่วงที่ 3.ชุมชนสวนเมี่ยงในช่วงนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ (ปี 2530 – ปัจจุบัน)

สืบเนื่องจากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติโดยรวมของประเทศและสำหรับภาคเหนือในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ก็ได้รับผลกระทบอย่างมาก โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ที่ลดจำนวนลงและส่งผลกระทบต่อทรัพยากรดินและน้ำด้วย ทำให้ต้องมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม ในช่วงนี้จึงได้มีนโยบายการบริหารจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530 – 2534) และฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535 – 2539) ซึ่งกำหนดให้มีแผนงานประสานงานการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม และมีการสนับสนุนให้ประชาชนและองค์กรระดับท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ กฎเกณฑ์และวิธีการกำหนดชั้นคุณภาพพื้นที่ลุ่มน้ำ รวมทั้งข้อเสนอแนะมาตรการการใช้ที่ดินในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำต่างๆ ต่อมาในปี พ.ศ.2535 เมื่อ กรม.มีมติให้จำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ดิน ป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานและลดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยจำแนกการใช้ประโยชน์ออกเป็น 3 เขต³ คือ เขตพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ เขตพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ และเขตพื้นที่ป่าที่เหมาะสมต่อการเกษตร (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม , 2537) ซึ่งเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมการใช้ที่ดินในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติหรือพื้นที่อนุรักษ์อย่างมาก ซึ่งในบางแห่งของพื้นที่ดังกล่าวมีชาวไทยภูเขาและชาวพื้นราบขึ้นไปตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินอยู่ก่อนแล้ว ทำให้รัฐบาลต้องมีการปรับนโยบายโดยยินยอมให้ชาวบ้านทำกินอยู่ในพื้นที่ป่าบางแห่ง รวมทั้งส่งเสริมให้รักษาพื้นที่ป่าและปลูกป่าเสริมหรือทดแทนด้วย ซึ่งส่วนหนึ่งจะพบได้จากชุมชนป่าเมี่ยงในเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำทางภาคเหนือ

ในฐานะที่ชุมชนป่าเมี่ยงตั้งถิ่นฐานอยู่ตอนกลางของพื้นที่ และป่าเมี่ยงอยู่ในเขตพื้นที่สูงซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร จึงเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งที่อยู่ในการอนุรักษ์ที่สำคัญ พื้นที่ป่าเมี่ยงถือว่าเป็นพื้นที่ป่าที่มีต้นไม้ใหญ่และมีความสมบูรณ์ นโยบายการอนุรักษ์ป่าไม้ส่วนหนึ่ง ได้แก่ นโยบายการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ เป็นลักษณะของการกำหนดพื้นที่ตามลักษณะการใช้ประโยชน์ และมีผลต่อการควบคุมการซื้อขายที่ดินให้แก่บุคคลภายนอก นโยบายดังกล่าวได้ส่งผลต่อรูปแบบการจัดการป่าเมี่ยงที่ต่างกัน คือ พื้นที่ป่าเมี่ยงหรือสวนเมี่ยงเดิมของชาวบ้านไม่สามารถขยายพื้นที่

³ เขตที่ 1 พื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติที่กำหนดเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พรวนพืชและสัตว์ เขตที่ 2 พื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติที่กำหนดไว้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของทรัพยากรป่าไม้และประสานการใช้ประโยชน์กับทรัพยากรอื่นๆโดยไม่อยู่ในเขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ และเขตที่ 3 พื้นที่ป่าที่เหมาะสมต่อการเกษตร เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสมรรถนะที่เหมาะสมต่อการเกษตรกรรม

เพิ่มขึ้นได้อีก ในพื้นที่ของป่าแป๋ และปางมะเกลือรวมถึงป่าเมี่ยงในแถบนั้น เจ้าของสวนเมี่ยงปรับเปลี่ยนพื้นที่เป็นสวนชาพันธุ์เพื่อเก็บยอดชาและชาแก่ส่งให้โรงงานใบชาซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ถึง 40 โรงงาน หรือบางพื้นที่ปรับเป็นสวนไม้ผล เช่น ลำไย ลิ้นจี่ มะม่วง ส้ม แทนสวนเมี่ยงเดิม และมีการขายที่สวนเมี่ยงให้แก่คนภายนอกเพิ่มมากขึ้น แม้ว่าในปัจจุบันพื้นที่สวนเมี่ยงมากกว่าครึ่งในชุมชนจะตกเป็นของบุคคลภายนอก แต่ก็ไม่สามารถพัฒนาเป็นพื้นที่อย่างอื่นได้นอกจากมีการทำเป็นสวนเมี่ยงอย่างเดิมหรือปรับเป็นสวนไม้ผลเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ส่งผลต่อการพึ่งพาประโยชน์จากพื้นที่ป่าในรูปของอุปกรณ์ในกระบวนการผลิตเมี่ยง เช่น ไม้ฟัน ตอกมัดเมี่ยง ต่างใส่เมี่ยง เป็นต้น ทำให้ต้องมีการกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ของแต่ละหมู่บ้าน เช่นเดียวกับป่าเมี่ยงแม่กำปอง เริ่มมีเข้ามากว่าวันซื้อที่สวนเมี่ยงจากคนภายนอกเพื่อทำบ้านพักตากอากาศหรือทำรีสอร์ทเพิ่มขึ้น เนื่องจากกระแสส่งเสริมการท่องเที่ยวซึ่งเริ่มตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา และเกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์รวมทั้งบ้านพักโฮมสเตย์เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในปี พ.ศ.2542 นับถึงปัจจุบันพื้นที่สวนเมี่ยงแม่กำปองมากกว่าร้อยละ 50 ถูกเปลี่ยนมือเป็นของบุคคลภายนอก ส่วนป่าเมี่ยงขุนลาวถูกประกาศให้เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติขุนแจ และเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางสายเชียงใหม่-เชียงราย ถนนแยกเข้าหมู่บ้านยังไม่สะดวกเท่าที่ควร และยังไม่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว จึงยังไม่มีคนภายนอกเข้าปก้วานซื้อสวนเมี่ยงมากนัก

อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรในเขตพื้นที่สูงอย่างมากระหว่างรัฐกับชุมชนบนพื้นที่สูง ชุมชนก็มีความพยายามที่จะทำให้รัฐเห็นถึงศักยภาพของชุมชนที่มีต่อการอนุรักษ์ป่า ไม่ว่าจะในรูปแบบของป่าชุมชน มีการแบ่งประเภทป่าออกเป็นป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย ป่าต้นน้ำ ที่สาธารณะของหมู่บ้าน เป็นต้น โดยให้ความสำคัญแก่กลุ่มองค์กรท้องถิ่นที่มีความสามารถในการจัดการทรัพยากรของชุมชน สำหรับชุมชนทำเมี่ยงอย่างชุมชนป่าแป๋ ชุมชนปางมะเกลือ และชุมชนอื่นที่อยู่ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เลา ได้มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่เลาขึ้นปี พ.ศ.2535 โดยมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนร่วมกันในระดับลุ่มน้ำเดียวกัน ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างมากในการช่วยแก้ไขปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนเองกับระหว่างชุมชนอื่นๆที่อยู่ใกล้เคียงในเขตลุ่มน้ำเดียวกันและระหว่างลุ่มน้ำอื่นๆ ซึ่งจัดว่าเป็นกลยุทธ์ในการจัดการทรัพยากรรูปแบบหนึ่งที่สามารถจัดการให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

ชุมชนป่าเมี่ยงแม่กำปอง หลังมีประกาศแต่งตั้งอุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ ในปี พ.ศ.2532 กินอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง ป่าขุนแม่ทา ป่าแม่ออน และป่าแม่ธิ ซึ่งรวมพื้นที่ป่าเมี่ยงแม่กำปองเข้าไว้ด้วย การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนจึงต้องมีการปรับตัวกับการ

เปลี่ยนแปลงดังกล่าวเช่นกัน เพื่อให้รัฐเห็นว่าชุมชนสามารถบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยชุมชนเอง มีการตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน มีการตั้งกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติและบทลงโทษโดยชุมชนให้สอดคล้องกับข้อห้ามและเป็นที่ยอมรับของอุทยาน เช่น สิทธิในการขออนุญาตตัดไม้ที่ให้สิทธิแต่ละครัวเรือนตัดได้ 1 ครั้งในพื้นที่สวนเมี่ยงของตนเพื่อนำมาสร้างบ้าน จากแต่เดิมที่ครัวเรือนสามารถตัดไม้ในพื้นที่ของตนหรือพื้นที่ป่าอื่นๆที่ไม่มีเจ้าของได้ไม่จำกัดจำนวนครั้ง แต่ทั้งนี้การตัดไม้ในอดีตจะตัดเพื่อสร้างบ้านเรือนเท่านั้นมิได้ตัดขาย การสอดส่องดูแลมิให้คนภายนอกเข้ามาตัดไม้ออกไปขาย หรือมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อให้ให้เห็นว่าชุมชนก็มีความตระหนักถึงการอนุรักษ์และชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนเอง

และในส่วนของชุมชนป่าเมี่ยงขุนลาว ในปี พ.ศ.2530 มีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติขุนแจทับลงบนพื้นที่สวนเมี่ยงและที่ตั้งบ้านเรือนของชุมชนทั้งหมด รวมทั้งชุมชนป่าเมี่ยงอื่นๆที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งแน่นอนว่าได้ส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์จากป่าของคนในชุมชน เช่น การตัดไม้เพื่อนำมาสร้างบ้านเรือน การตัดไม้ทำฟืนหนึ่งเมี่ยง ตอกมัดเมี่ยง ชุมชนได้มีการปรับตัวเพื่อไม่ให้เกิดการใช้ทรัพยากรอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่อุทยานทั้งหมด โดยการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้านขึ้น และให้เจ้าหน้าที่ของอุทยานเข้ามามีส่วนร่วมในการออกกฎระเบียบควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เพื่อให้อุทยานยอมรับว่าชุมชนสามารถดูแลจัดการทรัพยากรโดยชุมชนได้เช่นเดียวกับชุมชนป่าเมี่ยงอื่นๆ

พื้นที่ของชุมชนป่าเมี่ยงที่ศึกษาทั้ง 4 แห่ง มีการขายที่สวนเมี่ยงให้กับคนภายนอกตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา ในบางชุมชนพื้นที่เกือบครึ่งหนึ่งของหมู่บ้านได้มีนายทุนจากภายนอกมากว้านซื้อไว้หมดแล้ว แต่ส่วนใหญ่ยังไม่มีการเปลี่ยนสภาพพื้นที่เพื่อกิจกรรมอื่นทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติ ในลักษณะเช่นนี้ การใช้จารีตประเพณีดั้งเดิมของชุมชนในการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าเมี่ยงซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นทรัพย์สินส่วนรวมจึงเป็นไปได้ว่าจะไม่สามารถบังคับใช้ได้กับบุคคลภายนอก เนื่องจากบุคคลเหล่านั้นไม่ได้รู้สึกว่าเป็นป่าเมี่ยงที่ซื้อมานั้นมีสิทธิของชุมชนซ้อนทับอยู่ด้วย แต่เป็นพื้นที่สวนเมี่ยงที่เป็นสิทธิส่วนบุคคล ในอีกด้านหนึ่งคือนโยบายภาครัฐที่เข้มงวดในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าเมี่ยงที่เปลี่ยนแปลงไปและชุมชนเองต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับนโยบายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรของภาครัฐ เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ครัวเรือนตัดสินใจที่จะขายหรือเก็บรักษาสวนเมี่ยงไว้ จากการสำรวจการอุปถัมภ์การสัมพันธผู้นำชุมชนบ้านแม่กำปอง ป่าแป๊ ปางมะกล้วยทำให้ทราบว่าพื้นที่สวนเมี่ยงของหมู่บ้านกว่าครึ่งและพื้นที่สวนเมี่ยงใกล้เคียง ถูกขายให้กับคนภายนอกไปแล้ว กรณีของบ้านขุนลาวและชุมชนป่าเมี่ยงใกล้เคียงนั้น

ตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางคอยสะเก็ด – เชียงราย มีทางแยกเข้าหมู่บ้านเป็นถนนลูกรังเล็กๆ นับได้ว่าเป็นหมู่บ้านชายขอบในมิติของพื้นที่และการเข้าถึงการบริการจากภาครัฐ สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้ายังเข้าไปไม่ถึงถึงทุกหมู่บ้านในละแวกนั้น และยังไม่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงพบว่ามีการขายที่ให้กับคนภายนอกประมาณ 3-4 รายซึ่งไม่มากเท่ากับอีก 3 หมู่บ้านที่ศึกษา

ตาราง 4.1 สรุปการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ที่มีผลกระทบต่อภาคเหนือรวมไปถึงชุมชนป่าเมี่ยง

ช่วงที่ 1 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2426 -2503	ช่วงที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 – 2529	ช่วงที่ 3 ปี พ.ศ.2530 - ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> - พ.ศ.2426 รัฐบาลสยามเข้ามาปฏิรูปการปกครองและรวมหัวเมืองทางภาคเหนือเข้าไว้กับส่วนกลาง - เริ่มมีการจัดเก็บภาษีในรูปแบบต่างๆ และจัดการผลประโยชน์จากป่าไม้ - พ.ศ.2464ทางรถไฟถึงเชียงใหม่ ตลาดค้าข้าวขยายตัวมากขึ้น - การเข้ามาของกิจการยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียและมีการส่งเสริมให้ปลูกพืชพาณิชย์ในที่ดอน คนพื้นราบขึ้นไปจับจองพื้นที่ดอนมากขึ้น - รัฐเข้ามามีบทบาทในการจัดการป่าไม้ ออกพรบ.ป่าไม้ พ.ศ.2484 - พ.ศ.2497 มีการใช้พรบ.ประมวลกฎหมายที่ดินให้ประชาชนแจ้งการครอบครองที่ดินเพื่อออกเอกสารสิทธิสค.1และพื้นที่สวนเมี่ยงที่แจ้งการครอบครองจะได้รับเอกสารสิทธิสค.1 ในปี 2498 - มีการขยายตัวของชุมชนป่าเมี่ยงมากขึ้นในช่วงนี้ - เกิดอุตสาหกรรมชาอย่างแพร่หลาย - การขนส่งเมี่ยงยังใช้วัวต่าง 	<ul style="list-style-type: none"> - เริ่มแผนพัฒนาฯฉบับที่ 1 มีการขยายการพัฒนาจากส่วนกลางสู่ภูมิภาค - มีการสร้างถนนเชื่อมชนบทกับเมือง และเมืองสู่กรุงเทพฯ เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า - ช่วงพ.ศ.2505 วัวต่างเริ่มหายไปจากการที่มีถนนเข้าถึงหมู่บ้านป่าเมี่ยง - มีการขยายพื้นที่เกษตรเพื่อปลูกพืชเชิงพาณิชย์อย่างมาก รวมถึงรีสอร์ท สวนเกษตร ทัวร์ป่า ทำให้ป่าไม้ลดลงอย่างมากในช่วงพ.ศ. 2516-2531 ถึง 13.6 ล้านไร่ - เอกชนเข้ามาลงทุนทำสวนชาฝรั่งโดยถางพื้นที่ป่าปลูกชา - พ.ศ.2518 มีนโยบายป่าไม้และจัดการที่ดิน มีการอพยพชาวเขาออกจากป่า 	<ul style="list-style-type: none"> - รัฐมีนโยบายบริหารจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำ (ในแผนพัฒนาฯฉบับที่ 6,7) - รัฐมีนโยบายสนับสนุนให้ประชาชนและองค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ มีการกำหนดชั้นคุณภาพพื้นที่ลุ่มน้ำ - พ.ศ.2535 จำแนกเขตพื้นที่ป่าเป็นป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจและป่าที่เหมาะสมแก่การเกษตร ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างมากในเขตป่าสงวน - การกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำส่งผลต่อรูปแบบการจัดการป่าเมี่ยงไม่สามารถขยายพื้นที่ออกไปจากเดิมได้อีก - มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่สวนเมี่ยงเป็นสวนชา(พบที่ป่าเมี่ยงแถบอำเภอแม่แตง) - สวนเมี่ยงหลายแห่งปรับเปลี่ยนเป็นสวนไม้ผล เริ่มมีการขายสวนเมี่ยงให้กับคนภายนอก - ชุมชนป่าเมี่ยงมีการปรับตัวเพื่อให้รัฐเห็นศักยภาพในการจัดการป่าโดยชุมชนเอง

ภาพ 4.3 การรวานวัวต่าง ซึ่งเริ่มหายไปตั้งแต่ช่วงประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา

ภาพ 4.4 พื้นที่สวนเมืองเดิมซึ่งเป็นสภาพป่าธรรมชาติแต่ถูกถางเพื่อทำเป็นสวนส้ม

4.4. กระบวนการผลิต ผลผลิตและการตลาดของเมี่ยง

4.4.1 กระบวนการผลิตเมี่ยง

ฤดูกาลในการผลิตแบ่งออกเป็น 4 ช่วงการผลิต คือ เริ่มตั้งแต่ประมาณเดือนเมษายนถึงพฤศจิกายน บางพื้นที่เริ่มมีการเก็บเมี่ยงตั้งแต่ปลายเดือนมีนาคมซึ่งยังมีผลผลิตไม่มากนัก ถึงเดือนเมษายนหลังสงกรานต์มีฝนตกก็เริ่มมีการเก็บใบเมี่ยงกันมากขึ้น ในการเก็บใบเมี่ยงแต่ละช่วงใช้เวลาประมาณ 1 เดือนครึ่ง และเว้นระยะครึ่งเดือนเพื่อให้ใบเมี่ยงแตกใหม่

ชาวสวนเมี่ยงในสมัยก่อนจะมีการปลูกเมี่ยงทดแทนต้นเมี่ยงที่ตายแล้วเสมอ วิธีการปลูกจะนำเมล็ดแก่ของเมี่ยงที่เก็บจากสวนไปหว่านทิ้งไว้บริเวณที่ว่างของสวน เมื่อดันกล้าเมี่ยงสูงประมาณ 1 ศอก ก็ย้ายไปปลูกในบริเวณที่ต้องการ หรืออีกวิธีหนึ่งก็คือปล่อยให้เมล็ดแก่ของเมี่ยงที่ร่วงจากต้น งอกขึ้นมาเอง และเมื่อดันกล้าสูงประมาณ 1 ศอก ก็จะนำไปปลูกในที่ว่างในสวน ซึ่งช่วงระยะเวลาการเติบโตของต้นเมี่ยงจนกระทั่งสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ใช้เวลาประมาณ 3 ปี แต่ถ้าจะให้ได้ผลผลิตอย่างเต็มที่จะต้องรอให้ต้นเมี่ยงมีอายุ 6 ปี จากนั้นจะมีการตัดแต่งกิ่งเพื่อไม่ให้ต้นเมี่ยงสูงเกินไปและเพื่อความสะดวกในการเก็บใบเมี่ยง ซึ่งต้นที่โตเต็มที่จะให้ผลผลิตเมี่ยงประมาณ ต้นละ 5 กำ (กำหนึ่งหนักประมาณ 1 กิโลกรัม) และให้ผลผลิตเป็นชาแก่ประมาณต้นละ 3 กิโลกรัม แต่ปัจจุบันชาวบ้านไม่นิยมปลูกต้นเมี่ยงเพิ่มเติม โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่าต้นเมี่ยงที่มีอยู่ก็ไม่มีแรงงานเก็บได้ทัน เนื่องจากไม่มีแรงงานขึ้นมารับจ้างเก็บเมี่ยงมากเหมือนสมัยก่อน การปลูกเมี่ยงจะไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมีหรือใช้ยาปราบศัตรูพืช การเก็บเกี่ยวผลผลิตเมี่ยง สามารถแบ่งได้เป็น 4 ช่วง คือ เมี่ยงหัวปี เมี่ยงกลาง เมี่ยงช้อย และเมี่ยงเหมย

ภาพ 4.5 ใบเมี่ยงจะถูกเก็บประมาณ 2/3 ของใบ

ภาพ 4.6 ต้นเมี่ยงที่โตพร้อมให้เก็บใบเมี่ยงแล้ว

ใบเมี่ยงมากกว่า 2/3 ถูกเก็บด้วยมือที่สวมนิ้วชี้ด้วยปลอกที่ติดใบมีดโกนเพื่อให้ง่ายต่อการตัดใบเมี่ยง หากต้นเมี่ยงสูง คนเก็บเมี่ยงมักใช้ไม้ทำเป็นบันไดขึ้นไปเก็บ หรืออาจโน้มต้นลงมาเก็บ คนเก็บเมี่ยงมีตะกร้าสำหรับเก็บใบเมี่ยงพร้อมกับตอกสำหรับใช้มัดเมี่ยงที่มีขนาดกว้างประมาณ 1-1.5 เซนติเมตร และยาวประมาณ 30-40 เซนติเมตร เมื่อเก็บเมี่ยงได้จำนวนมากเท่ากำมือก็มัดรวมกัน เรียกเมี่ยงที่มัดรวมกันเป็น 'กำ' ในวันหนึ่งเก็บเมี่ยงได้ประมาณ 30-50 กำ

ตารางที่ 4.2 แสดงกิจกรรมการเก็บเกี่ยวผลผลิตในแต่ละช่วงเวลาของปี

รอบปีการผลิต	เดือนทางภาคเหนือ(ช่วงประมาณ)	กิจกรรมการเก็บเมี่ยง	กิจกรรมอื่นๆ (ป่าเมี่ยงแม่กำปองและขุนลาว)	กิจกรรมอื่นๆ (ป่าเมี่ยงป่าแป๋และปางมะกั่ว)
เมษายน	เจ็ด	เก็บเมี่ยงหัวปี		
พฤษภาคม	แปด	เก็บเมี่ยงหัวปี		
มิถุนายน	เก้า	พักสวนเมี่ยง		
กรกฎาคม	สิบ	เก็บเมี่ยงกลาง		
สิงหาคม	สิบเอ็ด	เก็บเมี่ยงกลางและพักสวนเมี่ยง		
กันยายน	สิบสอง	เก็บเมี่ยงซ้อย		
ตุลาคม	เก็ย	เก็บเมี่ยงซ้อยและพักสวนเมี่ยง		เก็บมะแขว่น
พฤศจิกายน	ยี่	เก็บเมี่ยงเหมย		
ธันวาคม	สาม	เก็บเมี่ยงเหมยและพักสวนเมี่ยง	เก็บกาแฟ	
มกราคม	สี่	พักสวนเมี่ยงและรูดใบชาแก่	เก็บกาแฟ จักตอก , ตัดไม้ฟัน	จักตอก ซื่อต่างหรือสานต่างเตรียมไว้
กุมภาพันธ์	ห้า	พักสวนเมี่ยงและรูดใบชาแก่	เก็บกาแฟ ตัดไม้ฟัน, ถางสวนเมี่ยง	ถางสวนเมี่ยง ตัดไม้ฟัน
มีนาคม	หก	พักสวนเมี่ยงและรูดใบชาแก่	ถางสวนเมี่ยง ตัดไม้ฟัน ตัดแต่งกิ่งต้นเมี่ยง	ถางสวนเมี่ยง ตัดไม้ฟัน ตัดแต่งกิ่งต้นเมี่ยง

หมายเหตุ : วันแรกของเดือนสากลไม่ได้ตรงกับวันแรกของเดือนทางภาคเหนือ วันเริ่มต้นของเดือนทางภาคเหนือ 1 ช่วงของเดือนจะดูตามข้างขึ้นข้างแรม และมักจะคาบเกี่ยวในช่วงของเดือนสากลถัดไป

จากตารางที่ 4.2 ช่วงระยะเวลาของการเก็บเม็บบนในแต่ละช่วงจะมีชื่อเรียกผลผลิตเม็บบนต่างกันในการเก็บเกี่ยว เม็บบนที่เก็บจะเก็บไปบดกลางแกล้งอ่อนหรือค่อนข้างอ่อน (แต่ไม่ใช่เด็ดยอดที่เพิ่งผลิบานเหมือนการเก็บยอดเพื่อทำชาเขียว) โดยเหลือใบไว้ประมาณ 1 ใน 3 ถึง 1 ใน 4 เพื่อให้ต้นเม็บบนมีใบไว้ใช้ปรุงอาหารหรือสังเคราะห์แสงเลี้ยงต้นเม็บบนต่อไป ชาวบ้านจะเริ่มจากการเก็บเม็บบนหัวปีก่อน ซึ่งเป็นเม็บบนที่เก็บในช่วงต้นฤดูฝนหรือประมาณปลายเดือนเมษายน(หลังสงกรานต์) เมื่อเก็บเม็บบนหัวปีแล้วเม็บบนรุ่นต่อมาคือ เม็บบนกลางซึ่งจะผลิบานอ่อนให้ผลผลิตที่เหมาะสมแก่การเก็บ ชาวบ้านก็จะเก็บเม็บบนกลาง เม็บบนช้อย และเม็บบนเหมยต่อไปตามลำดับ ในการเก็บเม็บบนแต่ละรุ่นแล้วเสร็จจะมีการพักสวนเม็บบนประมาณครึ่งเดือนก่อนเก็บเม็บบนรุ่นต่อไป ปริมาณของเม็บบนหัวปีและเม็บบนกลางจะให้ผลผลิตที่มากกว่าเม็บบนช้อยและเม็บบนเหมย แต่อย่างไรก็ตาม Cattilo (1990) พบที่บ้านกัวด้วย เม็บบนหัวปีให้ผลผลิตมากกว่าเม็บบนกลาง โดยให้เหตุผลว่าเม็บบนหัวปีมีช่วงพักที่ยาวนานกว่าผลผลิตในช่วงถัดมาที่เรียกกันว่า 'เม็บบนช้อย' โดยเก็บในช่วงปลายฝนประมาณเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน ส่วนเม็บบนช้อยสุดท้ายที่เรียกว่า 'เม็บบนเหมย' ซึ่งเป็นเม็บบนที่เก็บในช่วงต้นฤดูหนาวที่ความชื้นของบรรยากาศ และในดินยังมากพอ ประกอบกับเป็นช่วงที่เกิดน้ำค้างมาก เม็บบนช้อยมีคุณภาพที่ดีมากแต่มีผลผลิตน้อย และในช่วงเวลาที่เป็นช่วงต่อระหว่างเม็บบนแต่ละรุ่น ชาวบ้านบางครั้งจะมีการรดใบชาแก่บ้างเนื่องจากเก็บเม็บบนไม่ทันทำให้ใบแก่เกินไปที่จะนำไปหมัก ช่วงระยะเวลาของเม็บบนแต่ละรุ่นจะคาบเกี่ยวกันไม่ได้แบ่งแยกกันได้อย่างชัดเจนแต่จะเป็นการแบ่งในภาพรวมมากกว่า ส่วนการตัดแต่งกิ่งต้นเม็บบน การถางหญ้าหรือการกำจัดวัชพืชในสวนเม็บบนนั้น เป็นกิจกรรมที่สำคัญเพื่อให้สามารถเก็บเม็บบนได้สะดวก และประโยชน์ที่ตามมาคือในขณะที่ถางหญ้าก็มีการทำแนวกันไฟไปพร้อมกันด้วย สำหรับการเลี้ยงวัวไว้ตามสวนเม็บบนมีบทบาทสำคัญในการกำจัดวัชพืชในสวนเม็บบน และมูลของวัวยังเป็นปุ๋ยบำรุงดินได้อีกด้วย ซึ่งวัวจะไม่กินใบเม็บบนและไม่ได้ทำความเสียหายแก่ต้นเม็บบน

สำหรับโรคของต้นเม็บบนเท่าที่พบ ได้แก่โรคใบจุดชนิดที่เรียกว่า Grey blight และ Brown blight หรือชาวบ้านเรียกว่า “เพ็บบน” ซึ่งเกิดจากเชื้อ *Pestalotia theae* และ *Collectotrichum camilliae* ตามลำดับ โรคทั้งสองเกิดจากการที่มีรอยชำบนใบที่เปิดโอกาสให้เชื้อโรคเข้าทำลายได้ง่าย (พรชัย, 2545) อย่างไรก็ตามโรคเหล่านี้มีเชื้อโรคที่มีการระบาดรุนแรง ส่วนใหญ่จะเกิดในช่วงของเม็บบนเหมย ซึ่งเป็นช่วงที่มีอากาศเย็น ทำให้ชาวสวนเม็บบนเก็บผลผลิตได้น้อย บางรายไม่สามารถเก็บได้เลย

เม็บบนที่เก็บได้ในแต่ละวันจะนำมานึ่งในไอน้ำ(ไม้) ปกติไอน้ำหนึ่งสามารถบรรจุใบเม็บบนสดที่เก็บมาได้ประมาณ 150-200 กิโลกรัม บางรายที่เก็บเม็บบนได้น้อยกว่า 100 กิโลกรัม จะใช้รังถึงอุณหภูมิหนึ่งพันองศาเซลเซียสโดยไอน้ำหนึ่ง เมื่อเม็บบนสุกแล้วใบจะสีเหลือง นำมาแกะดอกมัดดอกและนำมาเข้าเป็นกำ หรือชาวบ้านออกเสียง “กำ” โดยใช้ดอกมัดเม็บบนสุกอีกครั้งหนึ่ง เม็บบนที่หมักนี้สามารถจำแนกได้เป็น

ประเภทย่อยได้ 2 ประเภท คือ *เมี่ยงฝาด* และ *เมี่ยงส้ม* โดยเมี่ยงฝาดจะใช้ระยะเวลาในการหมักประมาณ 1 สัปดาห์ ขณะที่เมี่ยงส้มใช้เวลาในการหมักตั้งแต่ 1 เดือนขึ้นไป ชื่อของเมี่ยงแต่ละประเภทมาจากรสชาติของเมี่ยงที่ต่างกันคือ รสฝาดและรสเปรี้ยว(ส้ม) เมี่ยงสามารถหมักไว้ในถังได้เป็นระยะเวลานานเป็นปีหรือสองปีก็ไม่เน่าเสีย การหมักนานจะทำให้เมี่ยงราคาดียิ่งขึ้น แต่ด้วยความจำเป็นทางเศรษฐกิจชาวบ้านหรือต้องการรายได้จากการขายเมี่ยงเร็วขึ้น จึงมักจะหมักไม่เกิน 1 ปี

ในกรณีของชาวสวนเมี่ยงบ้านแม่กำปองและบ้านขุนลาว ในอดีตแต่ละบ้านจะนำเมี่ยงที่นึ่งสุกไปหมักบ่อที่ขุดหรือในถังซีเมนต์ โดยเรียงซ้อนกันเป็นชั้นๆจนกระทั่งเต็มถังเพื่อให้เมี่ยงมีรสชาติเปรี้ยว แต่ประมาณไม่ถึง 10 ปีมานี้นิยมขายเมี่ยงที่นึ่งสุกแล้วในแต่ละวันให้แก่พ่อค้าในหมู่บ้านเลย ในกรณีขายให้พ่อค้านอกหมู่บ้านหรือนำไปขายเอง จะนำเมี่ยงบรรจุกระสอบเพื่อรอพ่อค้ามารับซื้อหรือรอให้เมี่ยงมีปริมาณที่มากพอจะนำไปขายซึ่งใช้เวลาไม่เกิน 1 สัปดาห์ ส่วนพ่อค้ารับซื้อเมี่ยงจะนำเมี่ยงที่ซื้อไปหมักเพื่อทำเป็นเมี่ยงส้ม หรือนำเมี่ยงนึ่งที่รับซื้อมาแต่ละวันไปส่งยังแหล่งต่างๆ แล้วแต่ความต้องการของลูกค้าว่าต้องการเมี่ยงส้มหรือเมี่ยงฝาด ส่วนป่าเมี่ยงป่าแม่ , ปางมะกล้วย และบริเวณใกล้เคียงจะนำเมี่ยงสุกที่นึ่งเสร็จมาบรรจุหรือยัดลงใน“ตาง” หรือ ทอ ซึ่งเป็นอุปกรณ์สำหรับใส่เมี่ยงทำมาจากไม้ไผ่สาน โดยจัดเรียงอย่างเป็นระเบียบอัดให้แน่นเป็นชั้นๆ จนเต็มตาง ตาง 1 ใบบรรจุเมี่ยงได้ตั้งแต่ 160-200 กำ บรรจุเสร็จก็นำใบตองมาปิดรัดไว้ให้แน่น แล้วนำไปขายเป็นเมี่ยงฝาด

การเตรียมอุปกรณ์บางอย่างในการทำเมี่ยง ถ้าเจ้าของสวนเมี่ยงมีแรงงานมากพอหรือสามารถทำเองได้ก็จะไปตัดไม้พินด้วยตนเองตามปริมาณที่ต้องการใช้ตลอดปีการผลิต แต่ถ้าไม่สามารถไปตัดพินเองได้ก็จะซื้อหรือจ้างคนในหมู่บ้านไปตัด ในกรณีเป็นพินในสวนของตนเอง จะจ่ายค่าจ้างตัดและค่าจ้างขนลากพินมายังบ้าน โดยค่าจ้างคิดต่อท่อนคูณด้วยจำนวนไม้พิน ตามความยากลำบากในการตัดและการขนส่ง หรือบางรายจะซื้อพินเป็นคิว โดยหนึ่งคันรถกระบะบรรทุกพินได้ประมาณ 2 คิว ส่วนตอกมัดเมี่ยงจะจำแนกเป็น 2 ชนิดคือ ตอกที่ใช้มัดใบเมี่ยงสดตอนเก็บจากต้น และตอกมัดเมี่ยงสุกหรือเมี่ยงที่นึ่งแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่ชาวสวนเมี่ยงจะหาไม้หูก (ไม้ประเภทหนึ่ง) จากสวนเมี่ยงของตนมาจักตอกเอง แต่ในกรณีที่ซื้อ ตอกมัดเมี่ยงสดจะขายเป็นกิโลกรัมๆละ 20 บาทมีประมาณ 350 เส้น แต่ตอกมัดเมี่ยงสุก ราคา 100- 120 บาทต่อ 1000 เส้น

ภาพ 4.7-4.12 เป็นกระบวนการผลิตเมี่ยงฝาด ของชุมชนป่าเมี่ยงในแถบป่าแป๋ ปางมะกั่ว

ภาพ 4.7 ใบเมี่ยงสดที่เก็บจะมัดไว้เป็นกำ

ภาพ 4.8 เมี่ยงที่นำไปนึ่งแล้ว

ภาพ 4.9 เมี่ยงที่นึ่งแล้วนำมาเปลี่ยนตอกมัดและจัดแต่งเป็นกำขนาดเท่าๆกัน

ภาพ 4.10 เมี่ยงที่จัดแต่งเรียบร้อยเพื่อเตรียมเรียงลงต่าง

ภาพ 4.11 การจัดเรียงเมี่ยงลงต่าง ก่อนนำไปขาย

ภาพ 4.12 เมี่ยงที่จัดเรียงลงต่างพร้อมนำไปขาย

ภาพ 4.13 ไหนั่งเมียง

ภาพ 4.14 เตาสำหรับนั่งเมียง

ภาพ 4.15 ฝืนสำหรับนั่งเมียง

ภาพ 4.16 ตอกมัดเมียงที่นั่งสุกแล้ว

ภาพ 4.17 ทอหรือต่างใส่เมียง

ภาพ 4.18 บ่อซีเมนต์ที่ใช้หมักเมียง(ส้ม)

4.4.2 ต้นทุนการผลิตเมี่ยง

ตาราง 4.3 ต้นทุนการผลิตเมี่ยงต่อกำสุก ปีการผลิต 2548/49

ต้นทุนการผลิต(บาท)/กำสุก	ป่าแป้-ปางมะกั่ว	แม่กำปอง-ขุนลาว
ค่าจ้างเก็บ (6 - 8 บาท/กิโลกรัม เมื่อนั่งแล้วจะได้ประมาณ 2 กำสุก)	4.00	3.00
ดอกเมี่ยงดิบ	0.06	0.03
ดอกเมี่ยงสุก	0.12	0.15
ฟืน	0.14	0.28
ต่าง (ใบละ 30 บาทบรรจุเมี่ยงได้ประมาณ 165 – 200 กำ)	0.16	ไม่ใช่
ลาด (แผ่นละ 2 บาท ใช้ 1 แผ่น/ต่าง)	0.01	ไม่ใช่
ค่าจ้างขัดต่าง (ต่างละ 100 บาท)	0.44	ไม่มี
ถุงพลาสติก (ใบละ 6 บาทหรือ 60 บาท/กิโลกรัม)	0.03	0.03
ค่าแคว่ทางหญ้าในสวนเมี่ยง (กรณีจ้าง)	0.33	0.45
ต้นทุนการผลิต (บาท) / กำสุก	5.30	3.94
ราคาขายส่งให้พ่อค้า กำละ (บาท)	8.00	5.00 - 6.50
กำไรสุทธิ (ต่อกำสุก)	2.69	1.06 - 2.56

จากตาราง 4.3 จะเห็นได้ว่า บ้านป่าแป้และปางมะกั่วซึ่งผลิตเมี่ยงฝาดมีต้นทุนการผลิตเฉลี่ยต่อกำไม่แตกต่างกันมากนัก คือประมาณ 5 บาทเศษ ซึ่งมากกว่าบ้านแม่กำปองและขุนลาวซึ่งผลิตเมี่ยงส้ม มีต้นทุนเฉลี่ยต่อกำใกล้เคียงกัน คือประมาณ 4 บาท แต่เมื่อพิจารณาราคาขายต่อกำแล้ว เมี่ยงจากป่าแป้และปางมะกั่วขายได้ราคาถึงกำละ 8 บาท แต่ทางขุนลาวและแม่กำปองขายได้เพียงกำละ 5-6.50 บาทเท่านั้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะกรรมวิธีในการผลิตที่ต่างกัน คือ ทางป่าแป้และปางมะกั่วจะนำเมี่ยงที่นิ่งมาจัดลงทอหรือต่างก่อน จึงนำไปขาย แต่ทางขุนลาวและแม่กำปองจะขายเมี่ยงให้กับพ่อค้าในหมู่บ้านในลักษณะขายฝาด คือการนั่งสุกแล้วนำไปขายเลย ไม่มีการจัดแต่งกำเมี่ยงแล้วจัดเรียงลงต่าง

4.4.3 การขายผลผลิตเมี่ยง

การขายผลผลิตของชาวบ้านทั้ง 4 หมู่บ้านจะมีทั้งแบบนำไปขายเอง ขายให้พ่อค้าในหมู่บ้านและมีพ่อค้าคนกลางจากภายนอกมารับซื้อถึงหมู่บ้าน สำหรับชาวบ้านที่ขายให้แก่พ่อค้า

มักจะเลือกขายให้แก่พ่อค้าที่เป็นขาประจำของแต่ละคน เนื่องจากบางเวลาที่ชาวบ้านประสบปัญหาทางเศรษฐกิจก็สามารถขอเบิกเงินล่วงหน้ามาก่อนได้แล้วค่อยนำผลผลิตไปให้ทีหลัง และพ่อค้าคนนั้นก็รับซื้อทั้งเมียงแก่และเมียงอ่อนหรือการขายแบบเหมารวม นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าเร่ชาจรมาซื้อเป็นครั้งคราวซึ่งจะซื้อเฉพาะเมียงอ่อนหรือเมียงที่ชาวบ้านหมักไว้ในวันบ่อซีเมนต์เป็นระยะเวลาไม่นาน โดยพ่อค้าชาจรจะเสนอราคาซื้อแก่ชาวบ้านที่สูงกว่าพ่อค้าขาประจำประมาณ 20-30 สตางค์ต่อกำ สำหรับชาวบ้านที่ขายให้แก่พ่อค้าชาจรมักจะไม่ค่อยเดือดร้อนเรื่องเงิน มีเงินสำรองเก็บไว้จึงสามารถเก็บเมียงไว้เป็นระยะเวลาไม่นานเพื่อขายในราคาดีกว่าได้ แต่ในภาพรวมของชาวบ้านส่วนใหญ่จะขายให้แก่พ่อค้าประจำมากกว่า และในทางกลับกันพ่อค้าขาประจำในหมู่บ้านก็สามารถเอาเมียงไปขายก่อนแล้วค่อยมาจ่ายเงินในภายหลังได้เช่นกัน ซึ่งการซื้อ ขายเมียงยังเป็นการค้าที่อิงอาศัยกันและมีความไว้เนื้อเชื่อใจกันระหว่างพ่อค้ากับชาวบ้าน ทั้งนี้อาจเนื่องจากพ่อค้าในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะคุ้นเคยกันมาเป็นเวลานานและเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน

ส่วนป่าเมียงบ้านขุนลาวและแม่กำปอง ซึ่งส่วนใหญ่จะผลิตเพื่อส่งให้แก่ตลาดผู้บริโภคที่นิยมเมียงส้ม ชาวบ้านบางคนที่มีเงินทุนสำรองมักจะซื้อเมียงที่นิ่งและมัดเสร็จแล้วจากชาวบ้านที่ไม่ต้องการหมักเองหรือมีความต้องการเงินเป็นรายวัน เพื่อนำมาหมักเตรียมไว้ขายในราคาที่สูงกว่าซึ่งราคาของเมียงที่ยังไม่ได้หมักจะมีราคาถูกกว่าเมียงที่หมักแล้วประมาณ 20 สตางค์ต่อกำ ป่าเมียงบ้านป่าแป๋และปางมะกาลัยจะขายในรูปของเมียงฝาด คือ นึ่งเมียงแล้วจะนำมามัดเป็นกำและจัดลงทอเพื่อนำไปขายต่อไป ส่วนพ่อค้าในหมู่บ้านที่รับซื้อเมียงของคนในหมู่บ้านจะไม่มีการนำเมียงใส่ถึงหมักเช่นกัน เมื่อรับซื้อมากแล้วจะนำไปใส่กระสอบและทิ้งไว้ 3-4 วันถึง 1 สัปดาห์เพื่อรอให้เมียงมีปริมาณมากพอเพื่อนำไปขายยังตลาดหรือแหล่งรับซื้อภายนอกหมู่บ้านต่อไป

เมื่อพิจารณาช่องทางการขายเมียงของครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 4 หมู่บ้านพบว่าส่วนใหญ่จะขายให้แก่พ่อค้าในหมู่บ้าน ดังเช่น บ้านปางมะกาลัยและบ้านแม่กำปอง ขายเมียงให้แก่พ่อค้าในหมู่บ้านถึงร้อยละ 78 ส่วนบ้านขุนลาวและบ้านป่าแป๋ ร้อยละ 67.4 และ 57.1 ตามลำดับ ด้วยเหตุผลที่ว่าสะดวกและง่าย ไม่ต้องนำไปขายเอง โดยเฉพาะบ้านปางมะกาลัยและบ้านป่าแป๋ จะมีรถของพ่อค้าในหมู่บ้านมารับซื้อเมียงถึงที่บ้านแต่ละหลัง ซึ่งพ่อค้าแต่ละรายจะมีลูกค้าประจำในหมู่บ้านที่ขายเมียงให้ ครัวเรือนเกษตรกรที่ขายเมียงให้แก่พ่อค้าในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเก็บเมียงได้ในปริมาณน้อยตั้งแต่ 10 – 50 กำต่อวัน นำมานึ่งแล้วขายให้แก่พ่อค้าในหมู่บ้านในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้นหรือที่เรียกว่า “ขายฝ้าย” ส่วนครัวเรือนที่นำไปขายเองนั้นบางรายจะเป็นพ่อค้าในหมู่บ้านที่รับซื้อเมียงของคนในหมู่บ้านและมีสวนเมียงของตนเองด้วยซึ่งอาจมีขนาดใหญ่หรือมีหลายแปลง เมื่อสะสมเมียงในปริมาณที่มากพอหรือถึงเวลาตามนัดหมาย ก็จะนำเมียงไปส่งยังตลาดพื้นราบหรือให้ลูกค้าในแต่ละแห่งต่อไป บางรายนำไปส่งในต่างอำเภอและไกลถึงต่างจังหวัดเช่น สุโขทัย หรือ ดาก ก็มี ซึ่งบ้าน

ปางมะกั้วมีครัวเรือนที่นำเมียงไปขายเองมากที่สุดร้อยละ 12.5 นอกจากนี้การขายเมียงให้พ่อค้านอกหมู่บ้าน พบมากที่สุดคือ บ้านขุนลาว ร้อยละ 32.6 และ บ้านป่าแป๋ ร้อยละ 30.9 (ตาราง 4.4) โดยเกษตรกรให้เหตุผลว่าที่ขายให้พ่อค้านอกหมู่บ้านเนื่องจากรับซื้อถึงที่บ้าน โดยให้ราคาสูงกว่าขายให้พ่อค้าในหมู่บ้านและเคยขายให้เป็นประจำ

ตาราง 4.4 ร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างตามช่องทางการขายผลผลิตเมียง

หมู่บ้าน	ร้อยละของครัวเรือนตามช่องทางการขาย				
	พ่อค้าในหมู่บ้าน	พ่อค้านอกหมู่บ้าน	ทั้งพ่อค้าในและนอกหมู่บ้าน	เจ้าของสวน	นำไปขายเองที่ตลาด
ป่าแป๋	57.1	30.9	2.4	0.00	9.5
ปางมะกั้ว	78.1	4.7	0.00	4.7	12.5
แม่กำปอง	78.0	20.0	0.0	0.0	2.0
ขุนลาว	67.4	32.6	0.0	0.0	0.0

4.4.4 ตลาดค้าขายเมียง

เมียงเป็นสินค้าที่มีแต่เฉพาะในเขตภาคเหนือเท่านั้นและแหล่งผลิตที่สำคัญที่สุดคือจังหวัดเชียงใหม่ ตลาดที่รับซื้อและขายเมียงจะมีเฉพาะในเขตภาคเหนือ จังหวัดที่มีตลาดค้าเมียงที่สำคัญคือ จังหวัดตาก เชียงใหม่ ลำปาง เชียงราย ลำพูน สุโขทัย และแม่ฮ่องสอน ส่วนจังหวัดอื่นๆทางภาคเหนือมีอยู่บ้างประปราย ซึ่งจังหวัดต่างๆเหล่านี้เป็นแหล่งรับซื้อขนาดใหญ่และจะมีร้านขนาดเล็กมารับซื้อไปขายต่อในตลาดซึ่งตลาดค้าเมียงไม่ใหญ่มากนัก กระจายอยู่ในแหล่งที่ผู้บริโภคที่ยังนิยมเคี้ยวเมียงอยู่ซึ่งผู้ซื้อเมียงหรือผู้บริโภคสามารถเลือกซื้อเมียงได้โดยดูจากขนาดของกำเมียงรสชาติและความอ่อนแก่ของใบเมียง ส่วนใหญ่ผู้บริโภคเมียงชอบเคี้ยวเมียงใบอ่อน ทำให้ราคาเมียงใบอ่อนมีราคาแพงกว่าเมียงใบแก่ซึ่งคนนิยมกินน้อยกว่า ส่วนขนาดกำเมียง มีทั้งกำขนาดใหญ่และขนาดกำเล็กตามความต้องการของผู้บริโภค

ตลาดเมียงของป่าเมียงบ้านป่าแป๋และปางมะกั้วพบว่า ตลาดที่ขายเมียงได้มากที่สุดและมีคนกินมากที่สุด อยู่ในจังหวัดตาก คือที่ตลาดในอำเภอเมืองและอำเภอแม่สอด รองลงมาคือ อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง อำเภอแม่สะเรียง อำเภอแม่สอด จังหวัดแม่ฮ่องสอน อำเภอจอมทอง อำเภอฮอด อำเภอสันป่าตอง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอลี่ จังหวัดลำพูน และอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย ส่วนตลาดเมียงของแม่กำปอง ตลาดใหญ่ที่ส่งขาย ได้แก่ อำเภอสันกำแพง อำเภอคอยสะแกในจังหวัดเชียงใหม่ รองลงมาคือ อำเภอสันทราย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน อำเภอแม่ชะจาน จังหวัดเชียงราย และอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และตลาด

เมียงของขุนลาว ที่ขายเมียงมากที่สุดคือตลาดในอำเภอแม่ชะจาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา รองลงมาคือ อำเภอวังเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ลักษณะของตลาดเมียงในปัจจุบัน ที่เป็นแหล่งรับซื้อขนาดใหญ่หรือเอเจนต์ จะมีไม่กี่แห่ง
ไม่เหมือนในอดีตเมื่อประมาณ 40-50 ปีก่อนหน้านี้ จะมีแหล่งรับซื้อเมียงขนาดใหญ่อยู่ไม่ห่างจาก
บริเวณป่าเมียงมากนัก เช่น บ้านหนองบัว ใกล้ตัวอำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จะมีแหล่งรับ
ซื้อเมียงขนาดใหญ่หรือที่เรียกว่า “สาวเมียง” รับซื้อเมียงจากพ่อค้าวัวต่างหรือชาวสวนเมียงแถบ
อำเภอคอยสะเก็ดที่ต่างเมียงมาขาย เรียกพ่อค้าที่รับซื้อเมียงเหล่านี้ว่า “พ่อเลี้ยงเมียง” เช่นเดียวกับที่
อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ จะมีพ่อเลี้ยงเมียงอยู่หลายราย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีน พ่อเลี้ยงเมียง
จะเป็นผู้มีฐานะดี มีการให้กู้ยืมเป็นเงินและสิ่งของต่างๆเช่น ข้าว สิ่งของที่จำเป็นรวมถึงเงินสำรอง
แต่ในปัจจุบันสาวเมียงได้หายไปหมดแล้ว

ปัจจุบันบางแห่งมีพ่อค้าภายนอกออกมารับซื้อเมียงจากพ่อค้าเมียงในหมู่บ้านที่รับซื้อเมียง
ในหมู่บ้านไว้ แล้วนำไปขายให้กับพ่อค้าขายส่งหรือที่ตลาดอีกทีหนึ่ง ในลักษณะนี้จะทำได้เฉพาะ
ช่วงฤดูกาลทำเมียงเท่านั้น พอหมดฤดูเมียงก็จะไม่มีเมียงขาย ไม่เหมือนกับแหล่งรับซื้อขนาดใหญ่
ที่พ่อค้าจะรับซื้อเมียงจากผู้ขายโดยทั่วไปแล้วนำมาหมักไว้ในบ่อ รูปแบบการค้ามีลักษณะเป็น
ลูกค้าประจำ ซึ่งพ่อค้าอาจมีการให้เครดิตแก่ลูกค้าประจำที่นำเมียงมาขายให้ด้วย คือเมื่อส่งเมียง
ให้กับพ่อค้าจะได้รับเงินบางส่วน ถ้าพ่อค้าขายหมดก็จะโทรสั่งให้มาส่งอีก หรือมีการนัดหมายการ
มาส่งสินค้าในครั้งต่อไป เมื่อมาส่งเมียงครั้งใหม่จึงจะได้รับเงินที่ค้างเก่า ส่วนเมียงที่ส่งครั้งใหม่ก็
ต้องไปเก็บเงินในครั้งต่อไป หรือลูกค้าอาจมีการเบิกเงินก่อนล่วงหน้าแล้วจึงนำเมียงมาส่งให้
ภายหลังก็ได้ ซึ่งการค้าขายในลักษณะนี้ต้องอาศัยการให้ความเชื่อมั่นและความไว้วางใจกันอย่างมาก

ตาราง 4.5 ตลาดค้าส่งเมียงของแต่ละหมู่บ้าน

ตลาดค้าส่งเมียง		
บ้านป่าแป๋ - ปางมะกล้วย	บ้านแม่คำปอง	บ้านขุนลาว
- อำเภอเมือง และอำเภอ แม่สอด จังหวัดตาก	- อำเภอสันกำแพง อำเภอ คอยสะเก็ด อำเภอสันทราย	- อำเภอแม่ชะจาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
- อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง	อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	- อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
อำเภอแม่สะเรียง จังหวัด แม่ฮ่องสอน	- อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน	- อำเภอวังเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
- อำเภอจอมทอง อำเภอฮอด	- อำเภอแม่ชะจาน จังหวัด เชียงราย	
อำเภอสันป่าตอง อำเภอ แม่ริม จังหวัดเชียงใหม่	- อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา	

4.4.5 กิจกรรมอื่นที่ทำความคู่กันในสวนเมี่ยง

กิจกรรมอื่นที่ควบคู่ไปกับการทำสวนเมี่ยงและสร้างรายได้ ที่จะกล่าวถึงเป็นอย่างแรกคือ การรูดใบชาแก่ซึ่งเป็นผลผลิตอีกประเภทหนึ่งที่ได้จากต้นเมี่ยง การรูดใบชาแก่หรือใบเมี่ยงแก่ นั้นชาวบ้านจะรูดในกรณีที่เก็บใบอ่อนของเมี่ยงแต่ละช่วงไม่ทัน ใบชาแก่ที่ได้นี้จะนำไปใช้ในการผลิตใบชาตากแห้ง ใช้ผสมในชาจีนคุณภาพต่ำขายในราคาถูก หรือนำไปใส่ในบ่อเลี้ยงปลาหลังจากที่จับปลาขึ้นมาแล้วเพื่อปรับสภาพความเป็นกรดเป็นด่างในบ่อเลี้ยงปลา หรือนำไปตากแห้งทำเป็นหมอนใบชาขายแก่นักท่องเที่ยวซึ่งพบที่บ้านแม่กำปอง การขายใบชาแก่ที่บ้านปางมะกั่วย ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนำไปขายที่โรงงานรับซื้อใบชาแก่ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้าน และที่บ้านป่าแป๋นำไปขายให้แก่สหกรณ์การเกษตรป่าแป๋ แต่ที่บ้านแม่กำปองและบ้านขุนลาวไม่มีโรงงานรับซื้อ ชาวบ้านจะขายให้พ่อค้าในหมู่บ้านหรือพ่อค้าจากภายนอกที่เข้ามารับซื้อ

กิจกรรมที่สอง คือ การเก็บมะแขว่น มะแขว่นเป็นไม้ยืนต้นที่ขึ้นเองและมีการปลูกเพิ่มเติมในสวนเมี่ยง มะแขว่นเป็นเครื่องเทศที่มีกลิ่นหอมฉุนที่คนทางภาคเหนือใช้ประกอบในการปรุงอาหารหลายประเภทจากพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 แห่งจะพบเฉพาะที่ชุมชนป่าเมี่ยงป่าแป๋และปางมะกั่วย โดยเริ่มเก็บประมาณเดือนกุมภาพันธ์หรือตุลาคม ซึ่งนับเป็นพืชที่ทำรายได้เสริมที่สำคัญแก่ชาวบ้านอีกประเภทหนึ่ง เนื่องจากการปลูกกาแฟในป่าเมี่ยงแถบนี้ยังไม่เป็นที่นิยม ชาวบ้านเคยทดลองปลูกแต่ด้วยการขึ้นลงของราคาและไม่มีแหล่งรับซื้อที่แน่นอนเหมือนเช่นที่ชุมชนป่าเมี่ยงขุนลาวและแม่กำปองซึ่งอยู่ในเขตรับผิดชอบของโครงการหลวง ชาวบ้านที่นั่นสามารถนำไปขายให้โครงการหลวงได้ ในการขายมะแขว่นจะขายทั้งแบบดิบและแบบแห้ง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าป่าเมี่ยงแม่กำปองและพื้นที่ป่าเมี่ยงใกล้เคียงไม่พบว่ามีมะแขว่นขึ้นเองตามธรรมชาติแม้ว่าชาวบ้านจะนำมาปลูกแต่ก็ไม่สามารถเจริญเติบโตได้

และอีกกิจกรรมหนึ่ง คือ การปลูกกาแฟในสวนเมี่ยงซึ่งจากการศึกษาทั้ง 4 ชุมชน พบว่ามีเพียง 2 ชุมชน คือ ชุมชนป่าเมี่ยงขุนลาวและแม่กำปองที่ปลูกกาแฟควบคู่ลงไปสวนเมี่ยง เพื่อเป็นรายได้เสริม โดยเฉพาะชุมชนป่าเมี่ยงขุนลาวที่บางครั้งวิ่งเร่ร่อนหันมาปลูกกาแฟและเก็บผลผลิตขายเป็นรายได้หลักแทนเมี่ยง โดยตัดฟันต้นเมี่ยงออกบางส่วน ชาวบ้านจะเก็บผลผลิตกาแฟ ช่วงประมาณเดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ การขายผลผลิตจะขายได้ใน 2 รูปแบบ คือ ขายเมล็ดกาแฟดิบ(กาแฟที่ไม่ได้ตากแห้ง) ในปี.ศ. 2548 - 49 ราคาอยู่ที่ประมาณกิโลกรัมละ 9-15 บาท และแบบกะลาหรือตากแห้งแล้ว ราคา กิโลกรัมละ 85 - 95 บาท ชาวบ้านขุนลาวส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 70 ของผู้ปลูกกาแฟจะนำไปขายกาแฟแบบกะลาให้กับโครงการหลวงห้วยโป่ง ส่วนอีกร้อยละ 30 จะขายให้กับพ่อค้าภายนอกที่เข้ามารับซื้อ แต่มีชาวบ้านน้อยรายที่จะนำกาแฟไปขายเองในตัวเมืองเชียงใหม่ซึ่งจะได้ราคาสูงกว่าประมาณกิโลกรัมละ 10 -15 บาท ส่วนชาวบ้านแม่กำปองที่ปลูก

กาแฟ ประมาณร้อยละ 50 จะขายผลผลิตกาแฟให้โครงการหลวงติดตลก ส่วนใหญ่จะขายผลผลิตแบบสด โดยราคาจะมีการขึ้น-ลง หากนำกาแฟสดไปแกะเปลือกออกตากแห้งแล้วนำไปขายจะได้ราคาสูงขึ้นอีก 8-10 เท่าของราคากาแฟดิบ ซึ่งกาแฟดิบ 7-8 กิโลกรัม เมื่อตากแห้งแล้วขายแบบกะลาจะเหลือน้ำหนักประมาณ 1 กิโลกรัม ที่เหลือจะขายให้กับพ่อค้าในหมู่บ้านหรือพ่อค้าภายนอกที่เข้ามารับซื้อ หรือบางรายนำไปส่งร้านค้าในตัวเมืองเชียงใหม่ โดยให้เหตุผลว่าได้รับเงินสดทันที แต่ถ้าส่งโครงการหลวงได้รับเงินช้า ประมาณ 2-3 สัปดาห์หรือบางครั้ง 1-2 เดือนจึงจะได้รับเงิน

ภาพ 4.19 โรงงานรับซื้อใบชาแก่ ที่บ้านปางมะเกลือ

ภาพ 4.20 มะแขว่น พืชที่สร้างรายได้เสริมที่สำคัญของชาวสวนเมืองป่าแป๋และปางมะเกลือ

ภาพ 4.21 กาแฟ พืชที่ปลูกแซมในสวนเมือง : บ้านขุนลาว

ภาพ 4.22 พื้นที่สวนเมืองเดิมที่กลายเป็นแปลงปลูกเสาวรส : บ้านขุนลาว

ส่วนการปลูกเสาวรสบเฉพาะในพื้นที่ป่าเมี่ยงขุนลาว โดยได้รับการส่งเสริมจากศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยโป่ง จังหวัดเชียงราย ตั้งแต่ปีพ.ศ.2546 เสาวรสนับเป็นพืชอีกประเภทหนึ่งที่ทำรายได้มากกว่าเมี่ยงและกาแฟเมื่อเทียบรายได้ต่อไร่แต่ทั้งนี้ก็มีการลงทุนสูงในครั้งแรกที่ปลูก นับแต่ปี 2546 มีจำนวนสมาชิกผู้ปลูกเสาวรสบจาก 4-5 ราย เพิ่มขึ้นเป็น 60 รายในปัจจุบัน(ต้นปี พ.ศ.2550) ซึ่งบอกนัยถึงจำนวนพื้นที่ปลูกก็ขยายเพิ่มขึ้นอย่างมากเช่นกัน แต่เริ่มเป็นที่นิยมหรือขยายพื้นที่อย่างมากในปี 2549เป็นต้นมา เสาวรสบเป็นพืชที่ปลูกในพื้นที่สูงที่ต้องการแสงสว่างทั้งวันจึงจะได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดี การปลูกเสาวรสบจะต้องมีการแผ้วถางพื้นที่ ชาวบ้านบางรายที่มีสวนเมี่ยงเก่า จะตัดพินต้นเมี่ยงและต้นไม้ใหญ่ให้เหลือต้นสูงประมาณ 2 เมตรเพื่อใช้ทำเป็นเสาชิงลวด กาแฟที่ปลูกในแปลงสามารถปลูกได้เช่นเดิมเนื่องจากต้นไม้สูงมากนัก แต่ไม้ใหญ่อื่นๆต้องตัดพินลงเพราะต้องการพื้นที่โล่งให้แดดส่องถึงต้นเสาวรสบ การถางพื้นที่ป่าเพื่อปลูกเสาวรสบทำให้มีปัญหาเกี่ยวกับอุทยานแห่งชาติขุนแจ ทางศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยโป่งจึงปรึกษากับทางอุทยานฯ ในเรื่องดังกล่าว ได้ข้อสรุปว่า สวนเมี่ยงหรือพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงขอร้องไม่ให้ปลูกเสาวรสบ เพราะจะทำให้ดินพังทลายหรือเกิด soil erosion สูง แต่พื้นที่ที่ลาดชันต่ำ ทางอุทยานฯยินยอมให้ปลูกได้ เพราะทางอุทยานมีความเห็นใจชาวบ้านในเรื่องรายได้ที่ได้จากเมี่ยงนั้นซึ่งมีแนวโน้มลดลงและราคาไม่แน่นอน ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องปลูกพืชอื่นเพื่อเป็นรายได้เสริม การปลูกเสาวรสบ ส่วนใหญ่จะปลูกในพื้นที่สวนเมี่ยงเดิม ไม่ได้จำกัดพื้นที่ว่าไม่ให้เกินเท่าใดต่อรายที่ปลูก แต่ทางอุทยานจะไม่อนุญาตให้เบิกพื้นที่ใหม่ แต่อย่างไรก็ตามเคยเกิดปัญหาว่าชาวบ้านเข้าไปแผ้วถางพื้นที่สวนเมี่ยงเก่าที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ปล่อยรกร้างว่างเปล่ามานาน เพื่อปลูกเสาวรสบ ซึ่งตามกฎระเบียบของอุทยาน พื้นที่ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์และมีต้นไม้ขึ้นเป็นป่าแล้ว ก็จะถูกยึดคืนเป็นพื้นที่ของอุทยานโดยปริยาย จึงเกิดปัญหากับอุทยานว่าชาวบ้านเข้าไปบุกกรุกพื้นที่ป่า ทางคณะกรรมการอนุรักษ์ของหมู่บ้านต้องเข้าไปรับรองว่าพื้นที่ที่แผ้วถางนั้นเป็นพื้นที่ที่เคยทำกินมาก่อน ทางอุทยานฯจึงยินยอมไม่เอาเรื่อง

จากปัญหาที่เกิดขึ้น ทางอุทยานแห่งชาติขุนแจได้ประสานมายังศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยโป่งในเรื่องการส่งเสริมชาวบ้านปลูกเสาวรสบ ทางศูนย์ฯจึงประชุมกับกลุ่มผู้ปลูกเสาวรสบว่าจะหยุดการส่งเสริมการปลูกเสาวรสบ จะไม่รับสมาชิกรายใหม่เพิ่มอีก ชาวบ้านรายใดที่จะแผ้วถางพื้นที่ปลูกเสาวรสบ จะต้องผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่อุทยานก่อนว่าสามารถปลูกในพื้นที่ดังกล่าวได้หรือไม่

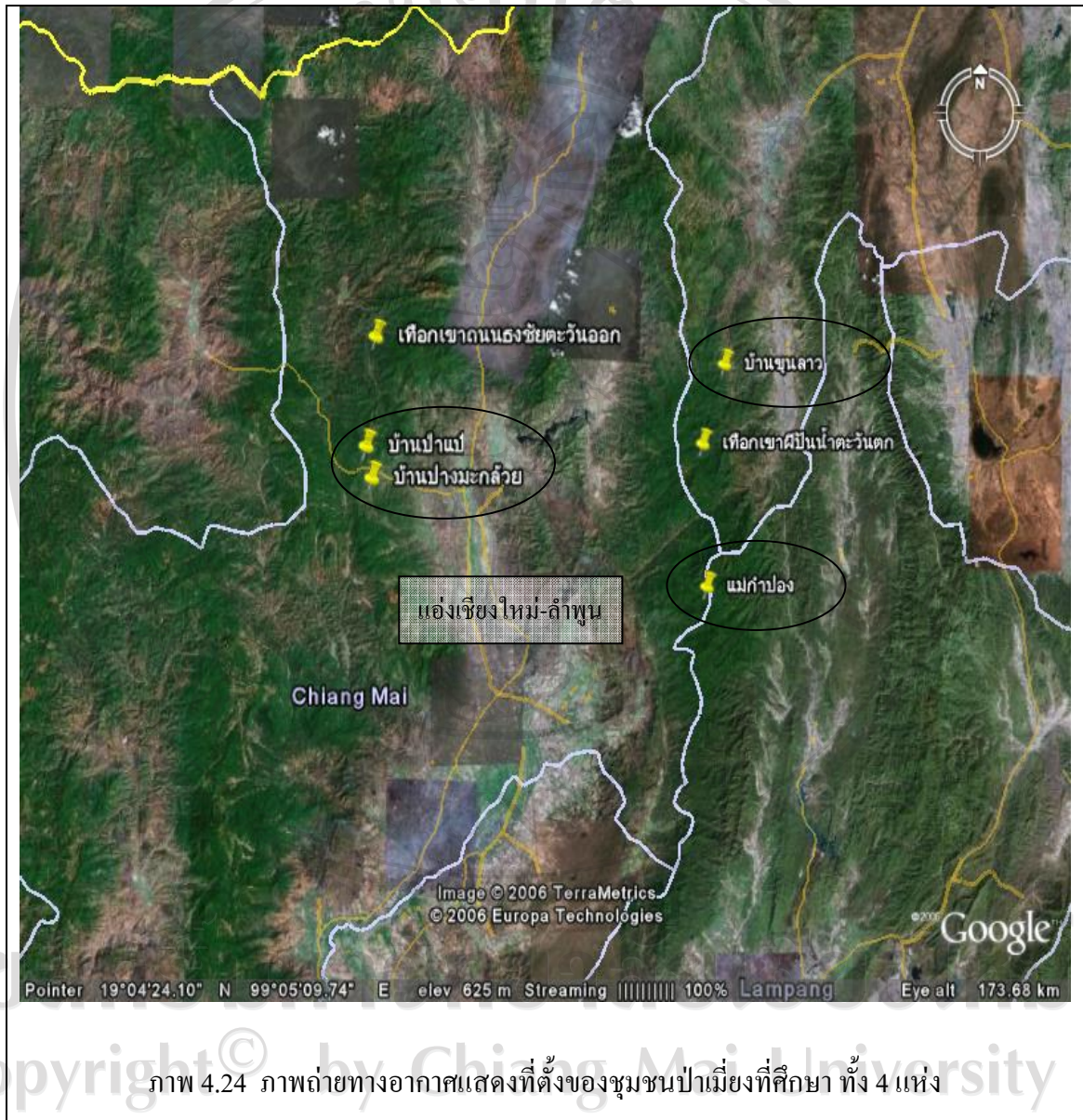

ภาพ 4.23 การแผ้วถางพื้นที่ป่าเมี่ยงเดิมเพื่อเตรียมปลูกเสาวรส

4.5. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนป่าเมี่ยงที่ศึกษา

ชุมชนป่าเมี่ยงตัวอย่างในการศึกษานี้ได้คัดเลือกชุมชนป่าเมี่ยง 4 ชุมชนแยกเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ตามแนวเทือกเขาผีปันน้ำตะวันตกและเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออก ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกและตะวันออกของเชียงใหม่ตามลำดับ ชุมชนป่าเมี่ยงตัวอย่างที่ตั้งอยู่ในแนวเทือกเขาผีปันน้ำตะวันตก 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนป่าเมี่ยงบ้านแม่กำปอง หมู่ 3 ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ และ ชุมชนป่าเมี่ยงบ้านขุนลาว หมู่ 7 ตำบลแม่แจ่มเชียงใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เกือบตลอดแนวเทือกเขานี้มีชุมชนป่าเมี่ยงหลายชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ระดับความสูงตั้งแต่ 600 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลขึ้นไป ทั้งในเขตอำเภอดอยสะเก็ด กิ่งอำเภอแม่อน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่และอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ที่แนวเทือกเขาพาดผ่าน แนวเทือกเขาผีปันน้ำตะวันตกนี้เป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างจังหวัดเชียงใหม่-เชียงรายและมีส่วนที่ยื่นเข้าไปในเขตจังหวัดเชียงใหม่ชนกับเทือกเขาแดนลาว กลายเป็นกำแพงกั้นแอ่งที่ราบลุ่มฝางกับแอ่งที่ราบลุ่มเชียงใหม่-ลำพูนออกจากกัน ส่วนชุมชนป่าเมี่ยงอีก 2 ชุมชนตั้งอยู่ในแนวเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออก ได้แก่ ชุมชนป่าเมี่ยงบ้านป่าแป๋ หมู่ที่ 4 และชุมชนป่าเมี่ยงบ้านปางมะกั่ว หมู่ 2 ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เทือกเขาถนนธงชัยตะวันออกนี้มีส่วนที่ยื่นเข้าไปเป็น

ส่วนประกอบของอำเภอต่างๆของเชียงใหม่หลายอำเภอ ได้แก่ คอยเต่า ฮอด จอมทองที่มีคอยอินทนนท์เป็นยอดเขาที่สำคัญ อำเภอเมือง ที่มีคอยสุเทพตั้งเป็นฉากอยู่ทางทิศตะวันตก รวมถึงอำเภอแม่แตง ด้วย

ภาพ 4.24 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ตั้งของชุมชนป่าเมืองที่ศึกษา ทั้ง 4 แห่ง

□ สภาพทั่วไปของบ้านป่าแป๋และบ้านปางมะกล้วย

การอธิบายถึงสภาพภูมิประเทศและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ของหมู่บ้านทั้งสองจะอธิบายโดยภาพรวมพร้อมกัน เนื่องจากอยู่ในเขตลุ่มน้ำเดียวกันคือลุ่มน้ำแม่เลา มีอาณาเขตของ

หมู่บ้านติดต่อกัน สภาพทางภูมิศาสตร์นับได้ว่ามีความคล้ายคลึงกัน การเข้าไปเกี่ยวข้องของหน่วยงานต่างๆในด้านการจัดการทรัพยากรจะครอบคลุมทั้ง 12 หมู่บ้านของตำบลป่าแป๋ รวมถึงบ้านป่าแป๋ หมู่ 4 และบ้านปางมะเกลือ หมู่ 2 ซึ่งอยู่ในตำบลป่าแป๋ด้วย แต่ด้วยเงื่อนไขด้านงบประมาณและจำนวนครัวเรือนตามข้อกำหนดของรัฐ จึงแบ่งเป็นคนละหมู่บ้าน แต่ทั้งนี้เชื่อว่าหมู่บ้านทั้งสองจะมีความคล้ายคลึงกันในทุกด้าน ความต่างทางชาติพันธุ์ของประชากรของทั้งสองหมู่บ้านเป็นปัจจัยหนึ่งในการเลือกหมู่บ้านทั้งสองในการศึกษานี้ กล่าวคือ บ้านป่าแป๋ เดิมเป็นคนเงี้ยวหรือไทใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนและมีคนเมืองอพยพขึ้นไปทำสวนเมี่ยงในภายหลังและถูกกลืนกลายเป็นคนเมืองในเวลาต่อมา แต่บ้านปางมะเกลือ ประกอบด้วยคนเมืองและปะกาเกอญอที่แยกหมู่บ้านกันอยู่อย่างชัดเจน แม้ว่าปะกาเกอญอจะขึ้นมาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนคนเมืองก็ตาม

สภาพทางภูมิศาสตร์ของบ้านป่าแป๋ และบ้านปางมะเกลือ ตำบลป่าแป๋ มีลักษณะเป็นป่าดิบเขาประมาณร้อยละ 90 และพื้นที่ส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติแม่แตง และบางส่วนของเขตอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย ในแนวเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออก และจัดอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เตา

การประกอบอาชีพหลักของทั้งสองหมู่บ้านคือการทำสวนเมี่ยง และมีพืชเสริมซึ่งทำรายได้ที่สำคัญคือ มะแขว่น กระบวนการผลิตเมี่ยงเริ่มตั้งแต่เดือนเมษายนถึงพฤศจิกายน โดยแบ่งการผลิตออกเป็น 4 ช่วง สำหรับชาวบ้านที่มีที่ทำอยู่ที่พื้นราบ เริ่มทำประมาณเดือนมิถุนายนจนถึงธันวาคม แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านจะให้ความสำคัญต่อการทำสวนเมี่ยงมากกว่า ส่วนพื้นที่นาแม้ให้ผู้ที่ไม่มีที่นาได้เช่าทำในลักษณะการทำนาแบบผ่าคั้งคือการแบ่งผลผลิตคนละครึ่งระหว่างผู้เช่ากับเจ้าของนา หรือการเสียดำหัว โดยคิดผลผลิตตายตัวในแต่ละปี เช่น ไร่ละ 30 ถัง เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้จะได้ผลผลิตข้าวจากการให้เช่าที่นาแต่ข้าวก็น่าไม่เพียงพอต่อการบริโภคตลอดทั้งปี จึงต้องซื้อมาจากตลาดในเขตพื้นที่ราบของอำเภอแม่แตง อำเภอแม่อิง เป็นต้น ซึ่งในสมัยก่อนที่ยังมีการใช้วัวต่าง จะมีการต่างข้าวโดยคนพื้นราบขึ้นมาแลกเมี่ยง แต่ปัจจุบันไม่มีการแลกเปลี่ยนเช่นนั้นแล้ว ชาวป่าเมี่ยงเปรียบพื้นที่ป่าเมี่ยงว่าเป็น “**นาข้าวสาร**” อันหมายถึง เมี่ยงสามารถใช้แลกเปลี่ยนหรือขายเมี่ยงซื้อข้าวสารได้ แม้จะไม่สามารถปลูกข้าวได้เองก็ตาม

ในเขตพื้นที่ทั้ง 12 หมู่บ้านของตำบลป่าแป๋ เป็นพื้นที่ที่สำคัญในฐานะที่เป็นบริเวณแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญแห่งหนึ่งของเขตต้นน้ำปิงตอนบน จึงมีหน่วยงานของกรมป่าไม้ที่เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการดูแลทรัพยากรป่าไม้ตั้งอยู่หลายหน่วยงาน ได้แก่ หน่วยพัฒนาต้นน้ำที่ 1 (บ้านทุ่งจ้อ) หน่วยพัฒนาต้นน้ำที่ 3 (ม่อนอังกะ) หน่วยพัฒนาต้นน้ำที่ 4 (แม่จอกหลวง) หน่วยปรับปรุงต้นน้ำปิงตอนบนหน่วยที่ 4 (บ้านแม่สะ) วนอุทยานโป่งเดือด และหน่วยห้ามล่าสัตว์ป่าแม่เตา-แม่สะ แสดงให้เห็นว่าในพื้นที่ที่มีการดูแลจากเจ้าหน้าที่ตลอด

บ้านป่าแป๋ มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 129 ครัวเรือนมีประชากรรวมกว่า 800 คน มีสถานีอนามัยของตำบลป่าแป๋ตั้งห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตรซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ของบ้านปางมะกล้วย ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธและไปทำบุญที่วัดป่าแป๋ ซึ่งตั้งอยู่ในหมู่บ้านและเป็นวัดเก่าแก่สร้างตั้งแต่ พ.ศ.2490 ส่วนด้านสาธารณสุขปกโลก ในหมู่บ้านใช้ระบบประปาภูเขา โดยท่อน้ำจากลำห้วยส่งมาตามท่อจ่ายให้ชาวบ้านทุกหลังคาเรือน นอกจากนี้บางบ้านยังมีบ่อน้ำซึ่งมีน้ำใช้ตลอดปี มีไฟฟ้าของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคใช้ตลอด 24 ชั่วโมง ถนนภายในหมู่บ้านบางช่วงที่เชื่อมต่อไปยังป้อมบ้านต่างๆยังเป็นถนนลูกรัง ในฤดูฝนจึงมีความยากลำบากในการเดินทางพอสมควร

หน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาช่วยเหลือส่งเสริมอาชีพ เช่น ส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมกลุ่มทำไม้กวาด กลุ่มน้ำยาล้างจาน กลุ่มข้าวซ้อมมือ เป็นต้น แต่มีปัญหาด้านตลาดรองรับ กลุ่มที่ชาวบ้านรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกันด้านเงินทุนให้กู้ยืม ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์สังกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้าน

บ้านปางมะกล้วย มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 214 ครัวเรือนมีประชากรรวมทั้งสิ้น 829 คน ประกอบด้วยคนเมืองและปะกาเกอญอ 21 ครัวเรือน จำนวน 89 คน ซึ่งอยู่ที่ป้อมบ้านแม่หลวงบนมีสถานีอนามัยของตำบลป่าแป๋ตั้งห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1-2 กิโลเมตร ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ คริสต์ และนับถือผี มีวัด 1 แห่ง คือ วัดปางมะกล้วย ด้านสาธารณสุขปกโลกในหมู่บ้าน น้ำที่ใช้อุปโภค บริโภคมีใช้ทั้งระบบประปาภูเขาที่ต่อมาจากลำห้วยและ ระบบน้ำบ่อซึ่งมีน้ำตลอดปี ด้านไฟฟ้าได้รับกระแสไฟจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ถนนภายในหมู่บ้านบางช่วงยังเป็นถนนลูกรังมีความยากลำบากในการเดินทางโดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน

☐ สภาพทั่วไปของชุมชนป่าเมี่ยงบ้านแม่กำปอง

หมู่บ้านแม่กำปองตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ พื้นที่มีลักษณะลาดลอนเนินเขาสลับภูเขา สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 800-1200 เมตร มีบริเวณป่าต้นน้ำพื้นที่ประมาณ 10,000 ไร่ ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน สภาพเป็นป่าที่มีความสมบูรณ์ มีการจัดการอนุรักษ์ป่าเพื่อชุมชน โดยหน่วยจัดการต้นน้ำแม่ลาย-แม่ออน หมู่บ้านอยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 50 กิโลเมตร

หมู่บ้านแม่กำปองในปัจจุบันแบ่งได้เป็น 6 ปาง คือ ปางนอก ปางกลาง ปางซอน ปางโตน ปางโน(1) และปางโน(2) จากการพูดคุยของผู้อาวุโสในหมู่บ้าน (แม่แก้ว กันทา : พฤศจิกายน 2548)

เล่าว่า กลุ่มคนที่มาตั้งถิ่นฐานแต่แรกนั้นเป็นคนพื้นเมือง ส่วนกลุ่มชนเผ่าขมุที่หนีมาที่หลัง⁴ โดยเข้ามารับจ้างเก็บเมียง นานวันเข้าก็แต่งงานกับกลุ่มคนพื้นเมือง หรือในบางรายก็สะสมทุนซื้อสวนเมียงต่อจากคนเมืองหรือบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำสวนเมียงของตนเอง การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนเมืองจะเริ่มที่ปางกลางก่อนแล้วขยายออกไปยังปางนอก ปางขอน ปางโตนและปางใน กลุ่มคนเมืองเหล่านี้มาจากตำบลแม่โป่ง ตำบลป่าป้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบันคนที่เป็นขมุโดยเชื้อชาติไม่มีแล้ว เนื่องจากการแต่งงานกับคนเมืองทำให้มีการผสมกลมกลืนกันทั้งสายเลือดและการกลืนกลายทางวัฒนธรรมของคนเมืองไปแล้วทั้งสิ้น

การตั้งบ้านเรือนจะอยู่ริมสองฝั่งของถนนคอนกรีตสายหลักของหมู่บ้าน โดยถนนเส้นดังกล่าวเชื่อมต่อไปยังอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน จังหวัดลำปาง ซึ่งได้รับการส่งเสริมให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวในช่วงรัฐบาลทักษิณ

บ้านแม่กำปองมีประชากรทั้งหมด 176 ครัวเรือน รวม 418 คน เป็นเพศชาย 216 คน และเพศหญิง 202 คน ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานเช่น ไฟฟ้า ชาวบ้านเลือกได้จาก 2 แหล่งควบคู่กันคือ ไฟฟ้าจากโรงไฟฟ้าพลังน้ำและไฟฟ้าจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ซึ่งโรงไฟฟ้าพลังน้ำเริ่มจ่ายกระแสไฟฟ้าเมื่อปลายปีพ.ศ.2526 โดยกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการ พลังงาน (สิงเวดล้อม) เป็นผู้สำรวจพื้นที่และความเป็นไปได้ รวมทั้งสนับสนุนเรื่องการออกแบบก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์ด้านการช่าง เครื่องกำเนิดไฟฟ้า (generator) ฯลฯ ส่วนชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้จัดหาวัสดุก่อสร้างบางส่วน เช่น หิน ทราย และเป็นแรงงานในการก่อสร้าง ส่วนไฟฟ้าจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเริ่มเข้าถึงหมู่บ้านเมื่อปีพ.ศ.2544 แต่ชาวบ้านนิยมใช้ไฟฟ้าจากพลังน้ำเนื่องจากราคาต่อหน่วยถูกกว่า ด้านน้ำอุปโภคบริโภคใช้ระบบประปาภูเขา ซึ่งน้ำจะขุ่นบ้างในช่วงหน้าฝน และน้ำห้วยแม่กำปองซึ่งไหลผ่านหมู่บ้าน บ้านแม่กำปองไม่มีสถานีอนามัยในหมู่บ้าน เมื่อเจ็บป่วยชาวบ้านต้องเดินทางไปสถานีอนามัยของตำบลห้วยแก้วซึ่งตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 10 กิโลเมตร ในหมู่บ้านมีโรงเรียนประถมศึกษา 1 แห่ง เมื่อเรียนจบแล้วชาวบ้านนิยมส่งบุตรหลานออกไปเรียนต่อในตัวเมืองหรือโรงเรียนสันกำแพง เมื่อเรียนจบส่วนใหญ่ก็ไม่ได้กลับมาทำสวนเมียงสืบทอดจากพ่อแม่เช่นเดียวกับหมู่บ้านที่ทำสวนเมียงในที่อื่นๆ

⁴ ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2427 มีการเข้ามาทำไม้ในแถบภาคเหนือตอนบนของคนพม่าและอังกฤษ (สร้อยดี, 2529) ในการตัดไม้และชักลากไม้จำเป็นต้องใช้คนงานเป็นจำนวนมาก จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า คนงานทำไม้เป็นชนเผ่าขมุซึ่งมาจากประเทศลาว แต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 การสัมปทานป่าไม้ได้ยุติลงโดยปริยาย แรงงานขมุบางส่วนไม่ได้กลับไปยังบ้านเกิดของตน แต่เสาะหาที่ทำกินหรือเป็นแรงงานรับจ้างอยู่ในบริเวณเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งรวมถึงการเป็นแรงงานรับจ้างเก็บเมียงให้กับคนเมือง (คนล้านนาในสมัยนั้น) (สัมภาษณ์ พองงา ศรีรุ่งกาย : คนขมุที่เคยขึ้นไปทำสวนเมียงที่แม่กำปอง ,กรกฎาคม 2548)

ชาวบ้านเกือบทั้งหมดของหมู่บ้านมีรายได้หลักจากการทำสวนเมี่ยง ส่วนกาแฟนั้นยังถือว่าเป็นรายได้รอง เนื่องจากมีเพียงไม่กี่ครัวเรือนที่มีรายได้จากส่วนนี้ บางรายก็เลิกปลูกเนื่องจากบางปีได้ราคาต่ำ การเพาะดอกเอื้องชาย การสานตะกร้า รายได้ส่วนอื่นๆมาจากการรับจ้างนอกภาคเกษตร ได้แก่ การเปิดบ้านพักแบบโฮมสเตย์ให้นักท่องเที่ยว เนื่องจากบ้านแม่กำปองได้รับการส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชน (Home Stay) ขึ้นในหมู่บ้าน เริ่มในปีพ.ศ.2542 มีกิจกรรมดนตรีพื้นเมือง ฟ้อนรำ บายศรีสู่ขวัญและการเดินป่าชมธรรมชาติซึ่งเป็นที่นิยมมากขึ้น โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ แต่อย่างไรก็ดีรายได้จากการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวดังกล่าวตกอยู่กับชาวบ้านบางกลุ่มเท่านั้น และส่งผลให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชนในหลายกรณี แม้แหล่งรายได้จะหลากหลายและเพิ่มขึ้นจากในอดีต แต่ขณะเดียวกันรายจ่ายก็เพิ่มขึ้นตามไปด้วย โดยเฉพาะในส่วนของค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของบุตรหลาน รวมถึงค่าอาหาร ยานพาหนะ การก่อสร้างบ้าน เป็นต้น

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

หมู่บ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านที่ได้รับความช่วยเหลือทั้งจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน และเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของ โครงการหลวงตีนตก การช่วยเหลือของหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ การเข้ามาส่งเสริมฝึกอบรมด้านอาชีพและส่งเสริมการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ เพื่อให้ชาวบ้านมีการออมเงินและมีแหล่งเงินกู้ยืมเงินในการประกอบอาชีพ เป็นต้น หน่วยงานต้นน้ำแม่ลาย-แม่ออน สังกัดสำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ เข้ามามีบทบาทในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ส่วนองค์กรภาคเอกชน ได้แก่ โครงการหลวงตีนตก ให้ความช่วยเหลือในด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับการปลูกและดูแลรักษาผลผลิตกาแฟ การให้ต้นกล้ากาแฟสำหรับปลูกในช่วงแรกๆและการรับซื้อผลผลิตกาแฟอย่างต่อเนื่อง มูลนิธิศุภนิมิต ให้ความช่วยเหลือด้านเสื้อผ้า หนังสือแก่เด็กนักเรียน

นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านเอง อาทิ กลุ่มสมาชิกสหกรณ์ไฟฟ้า กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชน กลุ่มผู้ปลูกเมี่ยง กลุ่มหอมเมืองสมุนไพร กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มหมอนใบชา กองทุนหมุนเวียนข้าวสาร เป็นต้น

□ สภาพทั่วไปของบ้านขุนลาว

บ้านขุนลาว เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในหุบเขา ที่ระดับความสูง 1020-1060 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ในแนวเทือกเขาผีปันน้ำตะวันตก ประเภทป่าในพื้นที่ของหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นป่าดิบเขาและอยู่บริเวณขุนน้ำลาวหรือพื้นที่ต้นน้ำซึ่งจัดอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1A พื้นที่ทั้งหมดถูกประกาศทับให้เป็นส่วนหนึ่งในเขตอุทยานแห่งชาติขุนแจในปีพ.ศ.2530 บ้านขุนลาวอยู่ห่างจากตัว

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ 60 กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข 118 ซึ่งเชื่อมจังหวัดเชียงใหม่ไปยังจังหวัดเชียงราย มีถนนแยกเข้าหมู่บ้านเป็นลูกรัง สลับกันคอนกรีตระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร บ้านขุนลาวจัดเป็นหมู่บ้านต้นน้ำหรืออยู่บริเวณขุนน้ำแม่ลาว ได้อาศัยใช้น้ำแม่ลาวเพื่อการอุปโภค บริโภคและการเกษตร นอกจากนี้แล้วบ้านขุนลาวยังมีลำห้วยเล็กๆเป็นน้ำสายรอง ได้แก่ ห้วยน้ำริน ห้วยต้นหนูน บ้านขุนลานับเป็นหมู่บ้านแรกๆที่ตั้งอยู่ติดแนวเขตติดต่อระหว่าง 2 จังหวัด โดยมีสันคอยนางแก้วเป็นตัวแบ่ง คอยนางแก้วเป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำ 2 สายที่สำคัญ คือ แม่น้ำกวาง ไหลลงสู่พื้นที่หลายอำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ เช่น อำเภอดอยสะเก็ด สันทราย สันกำแพง และบรรจบกับแม่น้ำปิงที่ จังหวัดลำพูน และแม่น้ำลาว ซึ่งไหลขนานไปกับเส้นทางเชียงใหม่-เชียงราย ไปพบกับน้ำกกและไหลลงสู่ น้ำโขงที่จังหวัดเชียงราย คอยนางแก้วนับว่าเป็นคอยที่สำคัญอันหนึ่งในแนวเทือกเขาผีปันน้ำตะวันตก ทุกปีจะมีพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ โดยชาวบ้านจากหลายชุมชนรวมทั้งชุมชนบ้านขุนลาว ซึ่งได้ใช้ประโยชน์จากน้ำแม่กวางและน้ำแม่ลาว เพื่อการเกษตร และอุปโภค บริโภค

บ้านขุนลาวมีประชากรทั้งสิ้น 163 ครัวเรือน เป็นชาย 273 คน หญิง 251 คน ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานของหมู่บ้าน ได้แก่ ไฟฟ้าหมู่บ้านแต่เดิมได้จากพลังน้ำและได้เปลี่ยนเป็นไฟฟ้าส่วนภูมิภาคในปีพ.ศ.2538 ใช้น้ำประปาภูเขาในการอุปโภคบริโภค การเดินทางเข้าหมู่บ้านสามารถโดยสารรถประจำทางที่มุ่งสู่จังหวัดเชียงรายและแยกเข้าหมู่บ้านโดยรถยนต์หรือรถจักรยานยนต์ส่วนตัว ถนนที่แยกเข้าหมู่บ้านในฤดูฝนค่อนข้างยากลำบากเนื่องจากถนนบางช่วงยังเป็นทางลูกรัง ภูมิเจ็บป่วยต้องเดินทางไปรักษาที่สถานีอนามัยห้วยโป่งซึ่งห่างจากหมู่บ้านประมาณ 40 กิโลเมตร บ้านขุนลาวมีโรงเรียนประถมศึกษา 1 แห่ง มีตลาด 1 แห่งและร้านค้าขายของชำและเนื้อ ผัก ผลไม้ กระจายตามหมู่บ้าน 3-4 ร้าน สินค้าที่วางขายส่วนใหญ่เป็นผัก ของป่าที่เป็นส่วนเกินจากเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน และเนื้อสัตว์ซึ่งซื้อมาจากตลาดเวียงป่าเป้าหรือตลาดดอยสะเก็ด

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

เนื่องจากหมู่บ้านขุนลาวตั้งอยู่ในหุบเขาซึ่งห่างไกลจากศูนย์กลางสถานบริการต่างๆของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล โรงพยาบาล และชุมชนเมือง และกล่าวได้ว่าเป็นหมู่บ้านชายขอบตามการแบ่งเขตปกครองของรัฐและสวัสดิการของภาครัฐ บ้านขุนลาวจึงเป็นหมู่บ้านที่ค่อนข้างพึ่งตนเอง ไม่ค่อยได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานทั้งจากภาครัฐและเอกชนเท่าที่ควร

ในปี พ.ศ.2546 ชาวบ้านที่ปลูกกาแฟได้รวมกลุ่มกันเพื่อขอความช่วยเหลือจากโครงการหลวงห้วยโป่ง ซึ่งตั้งขึ้นในปีพ.ศ.เนื่องจากบ้านขุนลาวไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านในความรับผิดชอบของโครงการหลวง แต่โครงการหลวงได้รับบ้านขุนลาวไว้ในฐานะหมู่บ้านเยี่ยมเยือน การให้ความช่วยเหลือด้านปัจจัยการผลิต และเงินทุนจึงไม่เต็มที่เหมือนหมู่บ้านที่อยู่ในความรับผิดชอบ เดิม

ชาวบ้านได้ปลูกกาแฟอยู่ก่อนแล้วแต่ไม่ได้ดูแลเท่าที่ควรทำให้ได้ผลผลิตคุณภาพต่ำ ไม่มีตลาดรองรับ โครงการหลวงจึงเข้าไปส่งเสริมให้ความรู้ในการใส่ปุ๋ย การตัดแต่งกิ่ง ปรับปรุงคุณภาพผลผลิต แปรรูปผลผลิตกาแฟจากที่เคยขายแบบดิบซึ่งได้ราคาต่ำแปรรูปเป็นกาแฟคั่วซึ่งได้ราคาสูงกว่าถึงกิโลกรัมละ 80-95 บาท ช่วยปรับปรุงคุณภาพให้ได้ผลผลิตกาแฟที่ดี และโครงการหลวงยังรับซื้อผลผลิตกาแฟจากทางสมาชิก โดยทางกลุ่มจะเป็นผู้รวบรวมกาแฟจากสมาชิกแล้วนำไปขายให้โครงการหลวง ปัจจุบันกลุ่มผู้ปลูกกาแฟบ้านขุนลาวที่เป็นสมาชิกของโครงการหลวงมีจำนวน 56 ราย ภายในกลุ่มมีการตั้งคณะกรรมการดูแลกันเอง มีตัวแทนเป็นผู้ติดต่อประสานงาน ผลิตกาแฟจากบ้านขุนลาวจัดอยู่ในอันดับ 1 ใน 4 ของกาแฟที่มีคุณภาพดีที่ปลูกตามดอยสูงหรืออยู่ในระดับพรีเมียม ตามการจัดระดับคุณภาพของโครงการหลวง

ต่อมาในปีเดียวกันโครงการหลวงได้ส่งเสริมการปลูกเสาวรส ให้ความช่วยเหลือด้านกล้าพันธุ์แต่ไม่ค่อยได้รับความสนใจจากชาวบ้านเท่าที่ควร จนกระทั่งปี พ.ศ.2549 ราคาเสาวรสปุ่มสูงขึ้นถึงกิโลกรัมละ 25 บาท เมื่อเทียบรายได้ของผลผลิตต่อไร่แล้วสูงกว่าการปลูกกาแฟ ชาวบ้านหลายคนจึงหันมาปลูกเสาวรสปุ่มมากขึ้นจากจำนวนไม่ถึง 10 รายในปีที่เริ่มส่งเสริม เพิ่มขึ้นเป็นกว่า 60 รายในปีพ.ศ.2550 เนื่องจากเสาวรสเป็นพืชที่ต้องการแสงมาก การปลูกต้องแผ้วถางพื้นที่เพื่อปักเสาชิงลวด ไม่สามารถปลูกแซมลงไปในส่วนเมียงเหมือนกาแฟได้ ต้องแผ้วถางพื้นที่ป่าเมียงเดิมหรือเบิกพื้นที่ป่าแห่งใหม่ หรือถางป่าเมียงที่ทิ้งไว้ไม่ได้ใช้ประโยชน์โดยมีการขยายพื้นที่ปลูกเพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงปี พ.ศ.2549 – 2550 ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับทางอุทยานแห่งชาติขุนแจ เนื่องจากการกระทำผิดต่อกฎหมาย

หน่วยงานภาครัฐที่เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับชุมชน คืออุทยานแห่งชาติขุนแจซึ่งร่วมกับชุมชนจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากร ตั้งกฎระเบียบเพื่อควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน มีบทลงโทษโดยชุมชนเมื่อกระทำการฝ่าฝืนหากกรณีที่เกิดร้ายแรง ทางชุมชนจะให้ทางอุทยานเป็นผู้ดำเนินการตามกฎหมายต่อไป นอกจากนี้ยังสร้างกลุ่มเครือข่ายรักษาน้ำลาว กลุ่มเครือข่ายคนรักป่า ซึ่งสมาชิกของกลุ่มคือชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ต้นน้ำลาวและเป็นชุมชนที่อยู่ในเขตพื้นที่ของอุทยาน

การสนับสนุนส่งเสริมอาชีพจากหน่วยงานของรัฐ องค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้เกิดกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ได้แก่ กลุ่มพัฒนาสตรี กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ กลุ่มไม้กวาดดอกหญ้า กลุ่มน้ำเสาวรส เป็นต้น

สรุป ป่าเมืองหรือสวนเมืองเป็นระบบนิเวศเกษตรในลักษณะผสมผสานระหว่างป่าธรรมชาติ การปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ ป่าเมืองประกอบด้วยความหลากหลายทางชีวภาพมากมาย โดยเฉพาะพืชที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพจำนวนมาก รวมทั้งพืชอาหารที่ขึ้นเอง และชาวสวนเมืองปลูกเพื่อใช้เป็นอาหารในครัวเรือนไว้หลังบ้าน ไม้ใหญ่ที่ปลูกเอง และปล่อยให้ขึ้นทั้งที่เป็นร่มเงา ต้นชา และไม้พุ่มสำหรับนั่งไอบึงเมือง หรือไว้ใช้ในการสร้างบ้านและเครื่องเรือน พืชที่ใช้เป็นยาสมุนไพร จากการสุ่มสำรวจพื้นที่ป่าเมืองที่ต่างกัน เช่น ป่าเมืองที่อยู่ติดหรือใกล้กับบ้านพักอาศัย บริเวณใกล้ลำห้วย และป่าเมืองที่อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านจะพบชนิดพืชและความหนาแน่นของพืชแต่ละชนิดแตกต่างกันด้วย

ในส่วนของพัฒนาการของชุมชนป่าเมืองนับจากช่วงประมาณพ.ศ.2426 จนถึงปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม นโยบายภาครัฐ ตลอดจนรวมถึงในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรในเขตพื้นที่สูงอย่างมากระหว่างรัฐกับชุมชนบนพื้นที่สูง การเข้ามามีบทบาทของรัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติซึ่งนับวันจะเพิ่มมากขึ้น เงื่อนไขต่างๆข้างต้น ส่งผลต่อชุมชนป่าเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเมื่อการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนถูกแทรกแซงและลดบทบาทลง ชุมชนป่าเมืองเองก็ยังคงมีความพยายามที่จะทำให้รัฐเห็นถึงศักยภาพของชุมชนที่มีต่อการอนุรักษ์ป่า ไม่ว่าจะในรูปแบบของป่าชุมชน มีการแบ่งประเภทป่าออกเป็นป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย ป่าต้นน้ำ ที่สาธารณะของหมู่บ้าน การจัดตั้งกลุ่มองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำ การตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน มีการตั้งกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติและบทลงโทษโดยชุมชนให้สอดคล้องกับข้อห้ามและเป็นที่ยอมรับของภาครัฐ ส่วนภาครัฐเองในระยะหลังก็หันมาให้ความสำคัญกับกลุ่มองค์กรท้องถิ่นเพื่อเพิ่มศักยภาพในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเอง

อย่างไรก็ตามผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม นโยบายต่างๆและการเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรของภาครัฐ อันเป็นปัจจัยภายนอกที่เข้ามามีผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพของคนชุมชนป่าเมืองมากน้อยต่างกัน ไปรวมถึงชุมชนป่าเมืองที่ศึกษาอันจะกล่าวถึงในบทต่อไปให้เห็นถึงสภาพทางเศรษฐกิจสังคม รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนป่าเมืองที่ศึกษา